

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»
Кафедра економіки та фінансів

Пікуль Олександр Володимирович

УДК 658.14: 336.71

Кваліфікаційна робота магістра
«Система управління операційними ризиками у
комерційному банку»

072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О.В. Пікуль

Науковий керівник

Грушко Віктор Іванович
д.е.н., професор

Київ – 2026

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

завідувач кафедри економіки та фінансів

_____ Ігор Румик

«__» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

ПІКУЛЬ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Ступінь вищої освіти - магістр

Галузь знань - 07 Управління і адміністрування

Спеціальність - 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Освітня програма – Фінансова аналітика та фінансові ринки

Тема роботи	Система управління операційними ризиками у комерційному банку
Номер та дата наказу про затвердження теми	№ 101-9 від 21.11.2024 р.
Науковий керівник	Грушко Віктор Іванович, доктор економічних наук, професор
Вихідні дані до роботи	Нормативно-правові та законодавчі акти з питань банківської діяльності, аналітичні та статистичні матеріали НБУ; монографії, статті, наукові праці, матеріали конференцій, семінарів українських і зарубіжних учених; рекомендації профільних міжнародних організацій, фінансова звітність АТ «Укрексімбанк».
Постановка завдання	Дослідження системи управління операційними ризиками комерційного банку, розрахунок показника мінімального розміру операційного ризику, оцінка ефективності формування капіталу банку на прикладі АТ «Укрексімбанк». розробка пропозицій щодо вдосконалення розрахунку показника мінімального розміру операційного ризику.
Посилання на джерела інформації (не більше п'яти найменувань, які рекомендує науковий керівник)	1. Економіка відновлення: навчальний посібник / за ред. В.І. Грушка. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2023. 221 с. 3. Румик І., Бойко А., Шилько І. Особливості формування ресурсного потенціалу і забезпечення ліквідності банківських установ в умовах невизначеності. <i>Вчені записки Університету «КРОК»</i> . 2024. № 4(76). С. 11-21. 3. Румик І.І. Розвиток фінансового сектору: стан, фінансова інклюзія, візія та стратегія дій. <i>Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія</i> / за ред. С.М. Лаптева, І.П. Мігус. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2020. С. 147-160.

	4. Грушко В.І., Наконечна О.С., Чумаченко О.Г. Національні фінанси: Підручник. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2017. 660 с.
Вимоги до кваліфікаційної роботи	Кваліфікаційна робота має передбачати розв’язання складної задачі або проблеми за темою роботи, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Дата видачі завдання 23.12.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання	Примітка
1	Вибір напрямку дослідження	20.11.2024	Виконано
2	Затвердження теми кваліфікаційної роботи та призначення наукового керівника	21.11.2024	Виконано
3	Затвердження завдання на кваліфікаційну роботу	23.12.2024	Виконано
4	Розробка концепції кваліфікаційної роботи. Затвердження плану досліджень.	01.03.2025	Виконано
5	Підготовка першого розділу роботи	01.07.2025	Виконано
6	Підготовка другого розділу роботи	30.09.2025	Виконано
7	Підготовка третього розділу роботи	02.12.2025	Виконано
8	Підготовка вступу та висновків	12.12.2025	Виконано
9	Підготовка джерельної бази	15.12.2025	Виконано
10	Подання роботи на перевірку на плагіат	18.12.2025	Виконано
11	Виконання наукової складової роботи	19.12.2025	Виконано
12	Проходження попереднього захисту	20.12.2025	Виконано
13	Доопрацювання роботи з врахуванням зауважень	09.01.2026	Виконано
14	Зовнішня експертиза, отримання відгуку наукового керівника та подання роботи на кафедру	11.01.2026	Виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	18.01.2026	Виконано

Здобувач

_____ Олександр ПІКУЛЬ

Науковий керівник

_____ Віктор ГРУШКО

АНОТАЦІЯ

Пікуль О.В. Система управління операційними ризиками у комерційному банку. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, освітня програма Фінансова аналітика та фінансові ринки. ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2026.

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню теоретичних та практичних аспектів управління операційними ризиками у банках України. Оцінено вплив показника мінімального розміру операційного ризику на показники достатності капіталу банку на прикладі АТ «Укрексімбанк». Запропоновано напрями вдосконалення регуляторних вимог щодо модифікації підходів з розрахунку показника мінімального розміру операційного ризику.

Ключові слова: операційний ризик, ICAAP, регулятивний капітал, достатність капіталу, управління ризиками.

SUMMARY

Pikul O.V. Operational risk management system in a commercial bank. Manuscript.

Master's qualification work on specialty 072 Finance, Banking, Insurance and Stock Market, Educational program Financial Analytic and Financial Markets. KROK University, Kyiv, 2026.

The master's qualification thesis is devoted to the study of theoretical and practical aspects of operational risk management in banks of Ukraine. The impact of the minimum operational risk requirement on bank capital adequacy indicators is assessed using the case of JSC "Ukreximbank". Directions for improving regulatory requirements for operational risk calculation are proposed.

Keywords: operational risk, ICAAP, regulatory capital, capital adequacy, risk management.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМ РИЗИКОМ У КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ	11
1.1. Теоретико-методичні засади системи управління операційними ризиками у комерційному банку.	11
1.2. Цикл управління операційними ризиками у комерційному банку.....	24
1.3. Інструменти управління операційними ризиками у комерційному банку.	29
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ОПЕРАЦІЙНОГО РИЗИКУ У ДІЯЛЬНОСТІ АТ «УКРЕКСІМБАНК»	35
2.1. Регуляторні вимоги щодо розрахунку показника «Мінімальний розмір операційного ризику».	35
2.2. Розрахунок «Мінімальний розмір операційного ризику» АТ «Укрексімбанк» за 2021-2024 роки.	42
2.3. Врахування показника «Мінімальний розмір операційного ризику» у процесі оцінки достатності внутрішнього капіталу АТ «Укрексімбанк».	66
РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ ДОСТАТНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО КАПІТАЛУ БАНКУ	70
3.1. Особливості процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу банку.	70
3.2. Підхід щодо оцінки достатності внутрішнього капіталу в нормативній перспективі.....	75
3.3. Підхід щодо оцінки достатності внутрішнього капіталу в економічній перспективі.....	84
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена поступовою імплементацією Національним банком України вимог Базельського комітету з банківського нагляду, зокрема в частині формування капіталу для покриття операційного ризику та впровадження процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу (ICAAP). Запровадження вимог щодо розрахунку показника мінімального розміру операційного ризику, як складової сукупної експозиції під ризиком істотно впливає на рівень регулятивного капіталу банків та є фактором потенційного обмеження можливості їх активної діяльності. Водночас, чинні регуляторні підходи не забезпечують належного зв'язку між результатами впровадження системи управління операційними ризиками у банках, зокрема, щодо врахування фактичних значень втрат в результаті реалізації подій операційних ризиків банку та величиною капіталу, що формується для їх покриття.

Починаючи з 2018 року, Національний банк України послідовно впроваджує вимоги щодо управління операційними ризиками та їх інтеграції у системи управління ризиками банків та системи їхнього корпоративного управління. Інтеграція вимог щодо управління операційними ризиками у систему управління ризиками комерційного Банку покликана забезпечити стандартизацію підходів щодо виявлення, оцінки, реагування та моніторингу вказаного виду ризику.

Головною особливістю операційного ризику при цьому залишається природа його виникнення. На відміну від кредитного ризику, ринкового ризику, ризику ліквідності чи інших похідних видів ризику, які належать до фінансових, операційний ризик не передбачає премій за його прийняття. Відповідно, операційний ризик притаманний будь-яким видам діяльності банку. Вказана особливість зумовлює необхідність побудови цілісної системи управління операційними ризиками, яка буде функціонувати незалежно від масштабу діяльності банку, його пріоритетних сегментів ринку, бізнес-моделі та планів стратегічного розвитку.

Відповідно, перед управлінцями та науковцями постає питання щодо проведення досліджень в сфері управління операційними ризиками комерційних банків та формування висновків і пропозицій спрямованих на інтеграцію системи управління операційними ризиками в систему корпоративного управління, головною метою якої прийняття ефективних управлінських рішень.

Проблемами дослідження операційного ризику банку, його оцінці та управління ним, присвячені роботи таких науковців як: Дмитров О. [11], Воцак О. [10], Євтушенко Г.[13], Коваленко В. [17], Шульги Н. [39], Камінського А., Криклій А., Науменкової С. [22], Міщенка В. [19], Павлюк О. [34], Примосткою Л. [36], Слатвінської М. [39], Соколовською Н. [40] Разом з тим невіршеними частинами проблеми залишаються дослідження особливостей і форм прояву операційних ризиків, обумовлених використанням нових інформаційних технологій, теоретичних та методичних підходів до ефективного управління операційним ризиком банку.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних та практичних засад управління операційними ризиками у комерційному банку та обґрунтування напрямів удосконалення регуляторних вимог щодо їх покриття необхідними обсягами капіталу.

Відповідно до мети кваліфікаційної роботи було поставлено **завдання:**

- описати теоретико-методичні особливості структури управління операційними ризиками у комерційному банку;
- сформуувати опис основних етапів циклу управління операційними ризиками у комерційному банку;
- консолідувати інформацію про типовий інструментарій управління операційними ризиками у комерційному банку;
- оцінити чинні регуляторні вимоги НБУ щодо розрахунку мінімального розміру операційного ризику;
- проаналізувати вплив операційного ризику на показники достатності капіталу банку;

- здійснити фінансово-економічну характеристику діяльності АТ «Укресімбанк»;
- провести стрес-тестування показника мінімального розміру операційного ризику АТ «Укресімбанк»;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення регуляторного підходу до розрахунку мінімального розміру операційного ризику та його врахування під час оцінки адекватності капіталу в межах процесу ІСААР;
- на основі результатів проведеного дослідження зафіксувати особливості процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу банку для покриття операційного ризику;
- запропонувати підхід щодо оцінки достатності внутрішнього капіталу банку для покриття операційного ризику в економічній та нормативній перспективах;
- сформулювати рекомендації щодо врахування результатів управління операційними ризиками у регуляторних вимогах щодо оцінки достатності внутрішнього капіталу банку для покриття операційного ризику.

Об'єктом дослідження є система управління операційними ризиками комерційного банку.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі оцінки та покриття операційного ризику необхідним обсягом капіталу.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено нормативно-правові акти Національного Банку України, документи Базельського комітету, дані офіційної статистики та наукові праці українських та зарубіжних учених, що відображають основні положення фінансової діяльності банків. Теоретичною та методологічною основою дослідження є загальнонауковий метод та спеціальні методи. Для досягнення та виконання поставлених завдань використовувалися загальнонаукові методи спостереження, порівняння та розрахунків. Методи системного підходу використано для оцінки стану організаційно-економічного механізму

управління капіталом банку. Спеціальні методи: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання), методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняльний аналіз, економіко-статистичні та графічні методи) для розкриття сутності теоретичних понять, що використовуються в науковому аналізі, та для опису процесу розвитку фінансової діяльності банку.

Інформаційну базу дослідження становили наукові праці українських і зарубіжних фахівців з питань управління операційним ризиком у банку, матеріали спеціалізованих періодичних видань, нормативно-правові документи, а також фінансова звітність банку АТ «Укресімбанк».

Наукова новизна здобутих результатів полягає у наступних положеннях: здійснено комплексний аналіз структури системи управління операційними ризиками, що дозволяє краще зрозуміти взаємозв'язок між рекомендаціями міжнародних організацій та вимогами Національного банку України; визначено вимоги щодо побудови процесів управління операційними ризиками у комерційному банку на основі циклу управління операційними ризиками; здійснено розрахунок показника мінімального розміру операційного ризику та запропоновано інноваційні підходи до модифікації розрахунку вказаного показника з метою інтеграції до нього елементу, який встановлює зв'язок між результатами діяльності системи управління операційними ризиками комерційних банків та оцінкою необхідних для його покриття обсягів капіталу, що сприяє зниженню ризиків та підвищенню стійкості банківської системи.

Практичне значення здобутих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані для аналізу діяльності банків та розглянуті регулятором під час оцінки ефективності його підходів щодо управління операційними ризиками та оцінки необхідних для його покриття обсягів капіталу. Результати дослідження також можуть бути використані у науково-дослідній сфері, банківському бізнесі та освітньому процесі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи магістра пройшли апробацію на наукових конференціях: «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 5-6 грудня 2024 року, м. Київ), та опубліковані у фаховому журналі категорії В «Вчені записки Університету «КРОК» (№4(80), 2025).

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота містить 13 таблиць, 11 рисунків, 10 формул і 4 додатки. Загальний обсяг магістерської роботи становить 99 сторінок, список використаних джерел становить 43 найменування.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМ РИЗИКОМ У КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

1.1. Теоретико-методичні засади системи управління операційними ризиками у комерційному банку

В умовах поглиблення процесів цифровізації фінансового сектору та світових трансформаційних процесів діяльність банків характеризується значною вразливістю до ризиків. Сутність поняття «ризик», визначається як «можливість настання несприятливої події» та, здебільшого, трактується як загроза втрати суб'єктами господарювання частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої чи фінансової діяльності (Дмитров, 2010). З-поміж інших банківських ризиків, останнім часом все більше уваги приділяється саме операційному ризику. Вказаний вид ризику є універсальним для банківських установ різних країн та не залежить від бізнес-моделей банків. Вказаний вид ризику пов'язаний із недосконалістю внутрішніх систем та процесів, людським фактором та зовнішніми чинниками. Всі банківські установи можуть бути цілями для кібератак, так як в сучасному світі, в умовах діджиталізації та технологічного розвитку вся банківська система тримається на системах та програмах, які мають вразливі місця. Загроза втрати важливих персональних даних клієнтів банку, коштів на індивідуальних рахунках фізичних чи юридичних осіб, може призвести не тільки до прямих втрат фінансової установи, але й завдати втрат самим клієнтам банку, що прямо впливає на довіру до фінансового сектору ключових стейкхолдерів – клієнтів, акціонерів, інвесторів, регуляторів тощо. Операційний ризик у фінансовій установі є одним із небагатьох видів ризику, які не передбачають премій за його прийняття, на відміну від інших видів ризиків банків, які відносяться до категорій фінансових: кредитного,

процентного, ліквідності тощо. Саме тому, операційні ризики банку є важливим елементом в управлінні ризиками фінансової установи. Операційні ризики відображають, у тому числі, як недосконалість внутрішнього контрольного середовища так і вплив зовнішніх, незалежних від банку факторів. Також, операційні ризики банку включають в себе ризик втрат, пов'язаний з некоректними або нелегальними операціями, які можуть призвести до втрати грошей, матеріальних активів або довіри клієнтів. Операційний ризик виключає втрати від неефективного прийняття бізнес рішень фінансовими установами, нераціонального вибору пріоритетних напрямів діяльності або визначення стратегії банку. При визначенні економічної сутності операційного ризику необхідно враховувати, що саме прояви надзвичайно великих збоїв та помилок в операціях, які прямо призводять до значних фінансових і матеріальних втрат для банку, стали основними чинниками, які історично зумовили виділення операційного ризику як окремого типу ризику серед інших.

Для ефективного управління операційним ризиком банку, необхідно здійснити аналіз існуючих підходів до визначення даного поняття. До прикладу Дмитриш Л., Кушнір О. розглядають операційний ризик як «ризик збитків внаслідок збоїв системи, помилки персоналу, шахрайства чи зовнішніх подій» (Дмитришин і Кушнір, 2014). Більш широке визначення запропоноване Базельським комітетом (Базель II), під яким розуміють «Операційний ризик визначається як ризик збитків, що виникають внаслідок неналежного функціонування або збою внутрішніх процесів, людей і систем або внаслідок зовнішніх подій. Це визначення включає юридичний ризик, але виключає стратегічний ризик і репутаційний ризик» (Basel, 2004).

Схоже за змістом визначення пропонує НБУ в «Положенні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», в якому під операційним ризиком розуміє «імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок недоліків або помилок в організації внутрішніх процесів,

навмисних або ненавмисних дій працівників банку або інших осіб, збоїв у роботі інформаційних систем банку або внаслідок впливу зовнішніх факторів. Операційний ризик уключає юридичний ризик, однак має виключати ризик репутації та стратегічний ризик» (НБУ, 2018).

В таблиці 1.1 наведено наукові підходи до трактування сутності поняття «операційний ризик» банку. З проведеного аналізу варто зауважити, що підходи до визначення поняття операційного ризику різняться між собою, що спричиняє значні труднощі для фінансових установ при створенні системи управління даним ризиком.

Таблиця 1.1

Трактування економічної сутності поняття «операційний ризик» банку

Автор	Зміст трактування поняття та джерело
Євтушенко Г., Бабошко А., Бушля Д.	«ризик структури корпорації або комерційного банку, який обумовлений недосконалістю організаційної, інформаційної, технічної або психологічної структури організації» (Євтушенко, Бабошко, Бушля, 2015)
Павлюк О.	«ризик збитків внаслідок допущення помилок, порушень, шкоди, спричиненим внутрішнім процесами чи системами або спричиненими зовнішніми подіями» (Павлюк, 2015)
Міщенко В., Науменкова С., Міщенко С.	«порушення режимів функціонування інформаційно- комунікаційних систем і мереж зв'язку, операційні збої через помилки у використанні технічних засобів і програмного забезпечення, а також зовнішнє втручання у вигляді кіберзагроз, що потребує суттєвого посилення рівня захисту та обумовлює необхідність використання відповідних методів та інструментів управління ризиками» (Міщенко, Науменкова, Міщенко, 2023)
Посохов І.	«ризик структури корпорації або комерційного банку, який виникає у тому випадку, якщо в корпорації або комерційного банку є можливість здійснювати неприпустимі операції або не здійснювати необхідні, що в свою чергу обумовлено недосконалістю структури: організаційної, інформаційної, технічної, психологічної» (Посохов, 2012)
Квасницька Р., Форкун І.,	«ризик того, що недоліки інформаційних систем або внутрішніх процесів, людські помилки, операційні збої, втрата або витік інформації,

Гордєєва Т.	шахрайство або порушення в управлінні внаслідок зовнішніх подій призведуть до скорочення, погіршення або зупинення надання послуг об'єктом оверсайту» (Квасницька, Форкун, Гордєєва, 2022)
Дмитриш Л., Кушнір О.	«ризик збитків внаслідок збоїв системи, помилки персоналу, шахрайства чи зовнішніх подій» (Дмитриш і Кушнір, 2014)
Лещенко В.	«потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з погляду керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи» (Лещенко, 2010)
Авторське трактування	потенційні фінансові та нефінансові наслідки відхилення результатів діяльності організації від її цільового перебігу в результаті невідповідності контрольних процедур або дій людей, впливу збоїв систем або зовнішніх подій, і включає юридичний ризик.

Джерело: узагальнено та запропоновано автором

Діяльність з управління операційними ризиками в фінансовій установі повинна бути структурована у вигляді цілісної системи. Профільні міжнародні організації та національні регуляторні органи рекомендують та вимагають, відповідно, впроваджувати вказану систему на основі концепції «Трьох ліній» (НБУ, 2018).

Вказана концепція «Трьох ліній» (ПА, 2023) є також одним із основних стандартів побудови систем управління операційними ризиками в фінансових організаціях відповідно до вимог Базельського комітет з банківського нагляду.

У банківській практиці першою лінією захисту є управління бізнес-напрямами. Це означає, що надійне управління операційним ризиком визнає, що управління бізнес-напрямами несе відповідальність за виявлення та управління ризиками, притаманними продуктам, діяльністю, процесами та системами, за які воно відповідає.

Функціонально незалежна функція корпоративного операційного ризику (CORF) зазвичай є другою лінією захисту, яка загалом доповнює

діяльність з управління операційним ризиком бізнес-лінії. Ступінь незалежності CORF буде різнитися між банками. Для малих банків незалежність може бути досягнута шляхом розділення обов'язків та незалежного аналізу процесів і функцій задіяних осіб. У більших банках CORF матиме структуру підпорядкування, незалежну від бізнес-ліній, що генерують ризики, і буде відповідати за розробку, підтримку та постійний розвиток системи управління операційними ризиками в банку. Ця функція може включати процеси вимірювання та звітування про операційні ризики, комітети з ризиків, які забезпечують колегіальне прийняття рішень та відповідальність за звітування перед правлінням. Ключовою функцією CORF є перевірка вхідних даних та результатів бізнес-ліній щодо систем управління ризиками, вимірювання ризиків та звітування банку. CORF повинен мати достатню кількість персоналу, кваліфікованого в галузі управління операційним ризиком, щоб ефективно виконувати свої численні обов'язки.

Третя лінія захисту – це незалежний перегляд та перевірка засобів контролю, процесів та систем управління операційними ризиками банку. Особи, які здійснюють ці перегляди, повинні бути компетентними та мати відповідну підготовку, а також не брати участь у розробці, впровадженні та функціонуванні системи. Цей перегляд може здійснюватися підрозділом внутрішнього аудиту або персоналом, незалежним від процесу чи системи, що перевіряється, але також може залучати відповідних кваліфікованих зовнішніх сторін.

Якщо управління операційним ризиком використовує модель трьох ліній захисту, структура та діяльність цих трьох ліній часто варіюються залежно від портфеля продуктів, діяльності, процесів та систем банку, розміру банку та його підходу до управління ризиками. Сильна культура ризику та ефективна комунікація між трьома лініями захисту є важливими характеристиками ефективного управління операційним ризиком. (Basel, 2011).

В Україні вказана концепція інтегрована у регуляторні вимоги щодо впровадження та функціонування системи управління ризиками у певних категоріях фінансових організацій.

В межах рекомендацій щодо реалізації концепції «Трьох ліній», Інститут внутрішніх аудиторів пропонує впроваджувати систему управління ризиками відповідно до розподілу функцій, наведеного на рисунку 1.1 (The Institute of Internal Auditors)

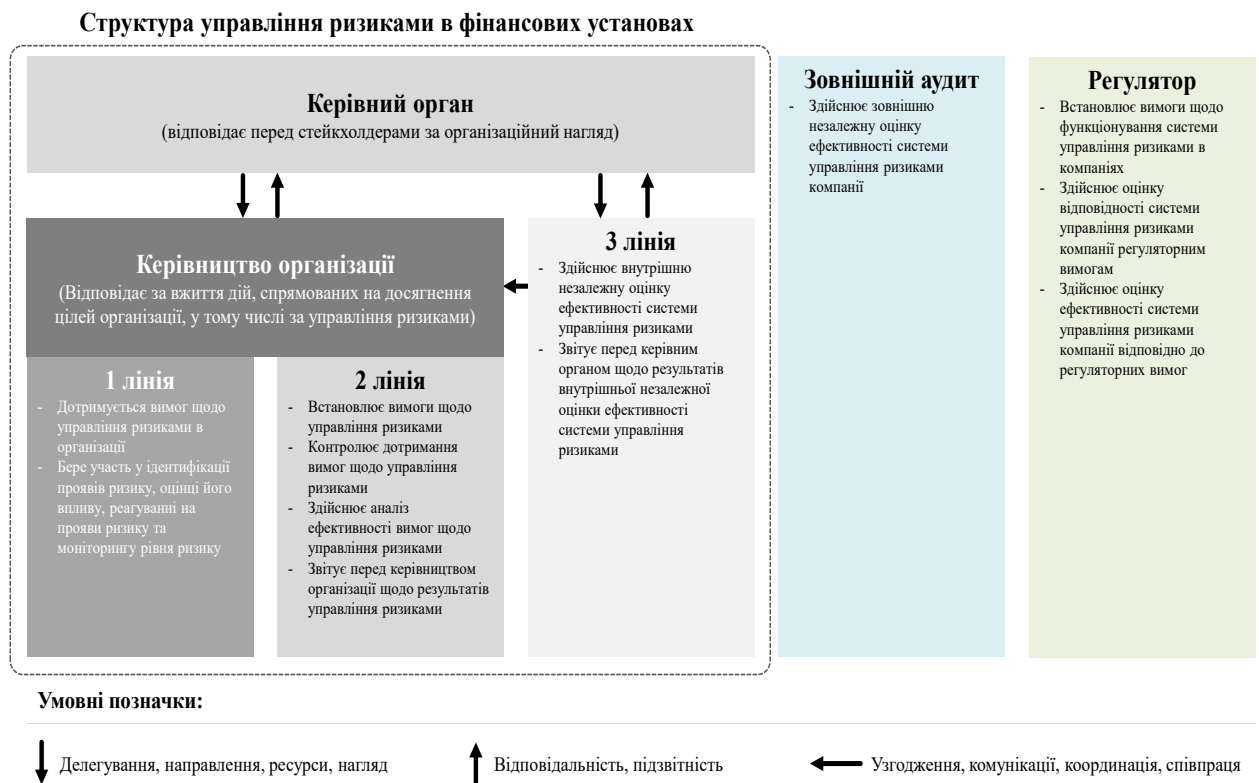

Рис. 1.1. Структура управління ризиками в фінансових установах.

Джерело: побудоване автором на основі проведених досліджень

Українське банківське законодавство з питань управління операційними ризиками, тісно пов'язане з міжнародними актами, а іноді повністю його відтворює. Це пояснюється тим, що в банківській сфері, так само, як і в будь-якій іншій сфері економіки, відбувається міжнародне співробітництво, яке потребує спеціального правового регулювання. Зокрема, на основі рекомендацій Базель II та Базель III, Національним

банком України було розроблено «Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» (НБУ, 2018).

«Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» (НБУ 2018) є комплексним регулюючим документом для українських банків та банків, що функціонують на території України, в якому втілені всі найкращі міжнародні банківські практики, вимоги міжнародних стандартів ризик-менеджменту до управління операційним ризиком.

Відповідно до вимог цього документу, вказані вище рекомендації міжнародних організацій врегульовані наступним чином:

1) на першій лінії захисту перебувають бізнес-підрозділи та підрозділи підтримки банку. Вони є власниками всіх операційних ризиків, що виникають у сфері їх відповідальності. Зазначені підрозділи відповідають за виявлення та оцінювання операційних ризиків, ужиття управлінських заходів та звітування щодо таких ризиків. На першій лінії захисту банк призначає в рамках підрозділів працівників, відповідальних за внутрішній контроль операційного ризику - ризик-координаторів. До їх функцій у сфері управління операційним ризиком належать:

- участь у побудові карт процесів (технологічних карт), власниками яких є підрозділи, які також використовуються для організації здійснення цих процесів, а також для побудови та впровадження ефективної системи внутрішнього контролю;

- взаємодія з підрозділом з управління ризиками;
- взаємодія з керівником свого підрозділу з питань дотримання політики, порядків та процедур з управління операційним ризиком;

- координація з питань навчання і забезпечення обізнаності працівників підрозділу щодо політики, порядків і процедур з управління операційним ризиком;

- забезпечення виявлення подій операційного ризику на рівні підрозділу та інформування ризик-координатором про такі події;

- повний і своєчасний збір та внесення інформації про події операційного ризику до бази внутрішніх подій операційного ризику та контроль за якістю і повнотою внесеної інформації;

- сприяння підрозділу з управління ризиками у формуванні переліку та розрахунку значень ключових індикаторів ризику для моніторингу операційного ризику, забезпечення здійснення постійного моніторингу та звітування підрозділу з управління ризиками щодо динаміки їх значень у підрозділі;

- участь у створенні сценаріїв для сценарного аналізу операційного ризику; організація проведення підрозділом, у межах якого вони призначені як ризик-координатори, сценарного аналізу за підтримки підрозділом з управління ризиками або забезпечення участі працівників підрозділу у проведенні сценарного аналізу іншими підрозділами;

- участь у проведенні стрес-тестування операційного ризику;
- забезпечення проведення підрозділом ідентифікації та оцінки операційних ризиків, притаманних новим продуктам/значним змінам у діяльності банку;

- проведення самооцінки операційних ризиків;
- забезпечення складання підрозділом управлінської звітності щодо операційного ризику.

2) на другій лінії захисту підрозділ з управління ризиками виконує такі функції в частині управління операційним ризиком:

- розроблення, упровадження та постійний розвиток системи управління операційним ризиком;

- оцінка величини операційного ризику банку, включаючи оцінку на основі інформації, що надається ризик-координаторами підрозділів першої лінії захисту;

- консультування структурних підрозділів банку з питань управління операційним ризиком;

- проведення навчання і забезпечення обізнаності працівників банку щодо управління операційними ризиками;
- формування зведеної звітності про результати управління операційним ризиком у банку;
- контроль за виконанням заходів щодо уникнення, передавання, прийняття та пом'якшення операційного ризику;
- участь у розробленні карт процесів;
- супровід та підтримка бази внутрішніх подій операційного ризику, включаючи збір, накопичення і аналіз даних щодо внутрішніх подій операційного ризику, верифікації подій, унесених до бази, дослідження значних подій;
- розроблення разом з підрозділами першої лінії захисту переліку специфікацій ключових індикаторів операційного ризику, порядку їх розрахунку та визначення граничних значень;
- контроль за дотриманням граничних значень ключових індикаторів операційного ризику та аналіз причин порушень;
- планування, контроль за проведенням та погодженням результатів сценарного аналізу;
- координація або контроль за розробленням плану забезпечення безперервної діяльності
- залежно від обраної моделі управління процесом;
- координація проведення та аналіз результатів самооцінки операційних ризиків;
- надання експертного висновку, погодження результатів аналізу та оцінки операційних ризиків, притаманних новим продуктам/значним змінам у діяльності банку/переданим на аутсорсинг функціям, проведених підрозділами першої лінії захисту;
- аналіз операційних ризиків за функціями, що передаються на аутсорсинг;

- формування пропозицій щодо політики страхування ризиків банку.

3) на третій лінії захисту підрозділ внутрішнього аудиту здійснює оцінку ефективності системи управління операційним ризиком підрозділами першого та другого рівнів захисту, уключаючи оцінку ефективності системи внутрішнього контролю.

Також, для методологічного забезпечення функціонування Системи управління операційними ризиками (далі – СУОР) у банках, Національний банк України регламентує створення відповідної внутрішньої документації. Серед основних документів системи управління операційними ризиками Національний банк України виділяє, зокрема, Політику управління операційним ризиком.

Політика управління операційним ризиком стосується всіх банківських установ і базується на загальних принципах. В «Положенні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», затвердженому Постановою Правління НБУ, окреслені чіткі вимоги щодо вказаного документу. Політика управління операційним ризиком банку повинна містити:

- 1) мету, завдання та принципи управління операційним ризиком;
- 2) організаційну структуру процесу управління операційним ризиком з урахуванням розподілу функціонала відповідно до трьох ліній захисту учасників процесу, їх повноважень, відповідальності та порядку взаємодії;
- 3) підходи щодо виявлення, вимірювання, моніторингу, контролю, звітування та пом'якшення операційного ризику;
- 4) критеріїв визначення значних подій операційного ризику, порядок їх дослідження та ескалації інформації щодо таких подій керівникам банку;
- 5) політику страхування (якщо стратегія з управління ризиками передбачає такий підхід щодо передавання ризику);
- 6) підходи щодо здійснення стрес-тестування операційного ризику;

7) перелік та формат (інформаційне наповнення) форм управлінської звітності щодо операційного ризику, порядок і періодичність/терміни їх надання суб'єктам системи управління ризиками;

8) критерії звітування для подій операційного ризику та обґрунтування таких критеріїв.

Політика управління операційним ризиком повинна бути впроваджена у всіх банківських установах та містити загальні принципи побудови СУОР, визначені регулятором. В «Положенні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», затвердженому Постановою Правління НБУ, окреслені чіткі принципи побудови системи управління операційними ризиками банку, а саме (НБУ, 2018):

- ефективності – забезпечення об'єктивної оцінки розміру ризиків банківської установи та визначення ефективності управління цими ризиками шляхом оптимального використання фінансових ресурсів, персоналу та інформаційних систем з управління операційними ризиками банку;

- своєчасності – гарантування вчасного (на початковому етапі) виявлення, вимірювання, моніторингу, контролю, звітування та зменшення усіх типів ризиків на всіх рівнях діяльності банку;

- структурованості – здійснення чіткого розподілу функцій, обов'язків і повноважень, пов'язаних з управлінням операційними ризиками, між структурними підрозділами і працівниками банку, а також виконання їх

- відповідальності згідно з розподілом повноважень;

- розподілу обов'язків – уникнення змішування функції контролю та здійснення операцій банку, що означає, що одна особа не може виконувати як операції банку, так і контрольні функції;

- всебічності та комплексності – охоплення всіх видів діяльності банку на всіх організаційних рівнях та підрозділах, оцінка взаємного впливу ризиків;

- пропорційності – виконанням вимог системи ризик-менеджменту відповідно до бізнес-моделі банку, його значення в системі та складності здійснення банківських операцій;
- незалежності – свобода від обставин, що можуть ускладнити незалежне виконання завдань керівником, головним менеджером з дотриманням норм, підрозділом управління операційними ризиками та підрозділом контролю за дотриманням їх норм;
- конфіденційності – обмеження доступу до інформації, захист від несанкціонованого ознайомлення;
- прозорості – оприлюднення банком інформації щодо системи управління ризиками та профілю ризику.

Також, Національний банк України встановлює вимоги щодо внутрішніх нормативних документів прикладного рівня, зокрема порядків та процедур, які повинні містити:

- мету, завдання та принципи управління операційним ризиком;
- організаційну структуру процесу управління операційним ризиком з урахуванням розподілу функціонала відповідно до трьох ліній захисту учасників процесу, їх повноважень, відповідальності та порядку взаємодії;
- підходи щодо виявлення, вимірювання, моніторингу, контролю, звітування та пом'якшення операційного ризику;
- критеріїв визначення значних подій операційного ризику, порядок їх дослідження та ескалації інформації щодо таких подій керівникам банку;
- політику страхування (якщо стратегія з управління ризиками передбачає такий підхід щодо передавання ризику);
- підходи щодо здійснення стрес-тестування операційного ризику;
- перелік та формат (інформаційне наповнення) форм управлінської звітності щодо операційного ризику, порядок і періодичність/терміни їх надання суб'єктам системи управління ризиками;

- критерії звітування для подій операційного ризику та обґрунтування таких критеріїв.

Зважаючи на вищенаведене, Система управління ризиками банку щонайменше має передбачати:

- організаційну структуру, яка чітко визначає обов'язки, повноваження та відповідальність осіб щодо управління ризиками;
- культуру управління ризиками та кодекс поведінки (етики);
- внутрішньобанківські документи з питань управління ризиками;
- інформаційну систему щодо управління ризиками та звітування;
- інструменти для ефективного управління ризиками.

Також, Базельський комітет вважає, що всі банківські установи мають використовувати ефективні інструменти, методи та засоби для тестування кіберризиків, які відповідають загальноприйнятим стандартам фінансових установ. Це допоможе банкам краще виявляти, оцінювати, керувати та пом'якшувати свої кіберризики, включаючи ті, що походять з зовнішніх джерел. В той же час, хоча Базельський комітет надає високорівневі рекомендації щодо інструментів управління операційними ризиками, практики впровадження та структури СУОР, зазначена організація підтримує бажання банків застосовувати глобальні стандарти, які використовуються у всьому світі. Це свідчить про існуючий глобальний консенсус щодо ключових принципів кібербезпеки (Міщенко, 2022).

У «Положенні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» (НБУ, 2018), наведений перелік інструментів, які банк може використовувати для виявлення та вимірювання операційного ризику з метою його ідентифікації та оцінки.

Один з важливих аспектів функціонування системи управління операційним ризиком банку полягає у визначенні джерел, які покривають збитки та втрати, що виникають внаслідок реалізації ризикових подій. Зазвичай, головними джерелами для покриття збитків від реалізації подій операційного ризику є капітал фінансової організації та спеціально створені

резервні фонди. Страхування наслідків реалізації операційних ризиків, зокрема інформаційних і кіберризиків, наразі ще набувають розвитку (Міщенко, 2022).

В банках контроль кількісних показників операційного ризику здійснюється підрозділом з управління ризиками на постійній основі. При цьому, при виході фактичного значення кількісного показника операційного ризику за межі граничного значення ризик-апетиту, банками, як правило, передбачається інформування колегіальних органів, у т.ч. органів управління. Контроль операційного ризику також передбачає спостереження за рівнем операційного ризику, відслідковування показників операційного ризику з метою запобігання наближенню/перевищенню прийнятного для банку рівня операційного.

Таким чином, ефективність та результативність управління і, як наслідок, мінімізація операційних ризиків банківських установ досягається завдяки формуванню та забезпеченню якості функціонування СУОР на основі злагодженої співпраці внутрішніх структурних підрозділів банківської установи. Тому СУОР повинна передбачати наявність необхідних положень, правил і процедур, відповідну організаційну структуру управління, порядок інформування керівництва про стан управління ризиками, правила обміну інформацією, наявність необхідних технологічних засобів, а також сукупність методів та інструментів для ідентифікації, оцінювання, управління, контролю та моніторингу операційних ризиків.

1.2. Цикл управління операційними ризиками у комерційному банку

Управління ризиками не є самоціллю, а ключовим інструментом, що допомагає керівництву досягати цілей системи корпоративного управління. Це особливо стосується також і управління операційним ризиком.

Існує тісний зв'язок між місією компанії, її баченням та загальною стратегічною орієнтацією, з одного боку, та її готовністю до ризику (схильність до ризику, толерантність до ризику), політикою по відношенню до ризику та стратегією ризику, з іншого боку. Всі ці елементи мають сильний вплив на корпоративну культуру і, отже, на цінності, думки та ставлення співробітників до управління ризиками. Для збалансованої взаємодії цих елементів вирішальне значення має те, чи акцент робиться на формальному дотриманні нормативних вимог або очікувань ринків капіталу, чи оперативне управління ризиками повністю підтримується керівництвом і всіма співробітниками в їхній повсякденній роботі.

Одним з найбільш важливих моментів в управлінні банківськими ризиками є виділення етапів вказаного процесу. Різні науковці наводять власні етапи управління ризиками.

Так, Л. Примостка виділяє чотири етапи до яких включає: визначення ризику та причину його виникнення, оцінка рівня ризику, мінімізація ризику за допомогою ефективних методів, контроль ризиків з допомогою зворотного зв'язку (Примостка, 2011). Такої кількості етапів притримується і НБУ.

А.Фалюта виділяє п'ять етапів процесу управління ризиками: аналіз ризику, пошук методів управління ризиками, ухвалення рішення по ризику, вплив на ризик, контроль за результатами та їх корегування (Фалюта, 2012).

Найменшу кількість етапів представляє Т. Письменна: усвідомлення ризику, ризикових галузей та визначення причин виникнення, визначення рівня ризику з використанням кількісних методів, мінімізація впливу ризику за допомогою обраних методів (Письменна, 2015).

Відповідно, процес управління операційними ризиками можна описати як цикл, що складається з таких етапів:

- ідентифікація ризику,
- оцінка ризику,
- реагування на ризик,
- моніторинг ризику

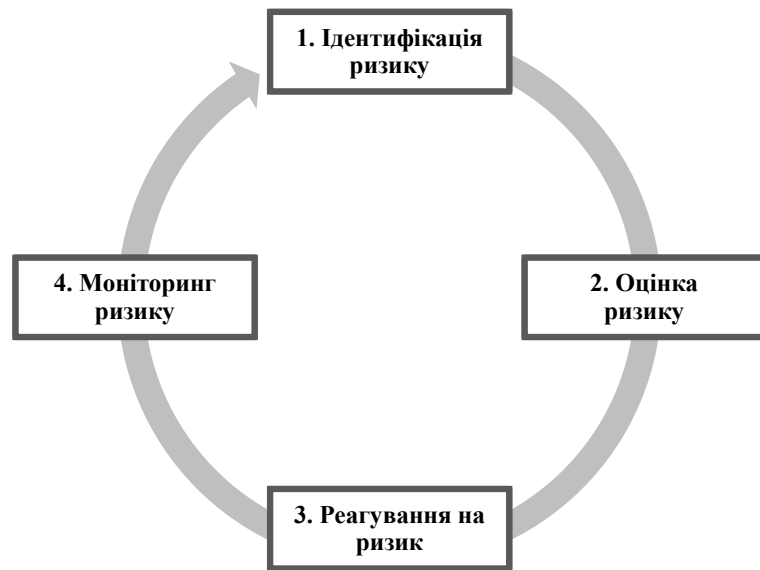

Рис. 1.2. Процес управління операційними ризиками, як цикл

Джерело: побудоване автором на основі проведених досліджень

Детальний опис кожного етапу наведеного вище циклу включає:

Етап 1. Ідентифікація операційного ризику:

З метою ідентифікації операційного ризику в банку, працівники другої лінії розробляють вимоги щодо виявлення операційного ризику та контролюють їх застосування у відповідних сферах діяльності Банку. Відповідальні працівники Банку застосовують вищезазначені інструменти відповідно до норм та процедур, врегульованих цим Положенням та іншими внутрішніми нормативними документами Банку. Результати застосування інструментів ідентифікації операційного ризику надаються відповідальними працівниками другої лінії згідно з вимогами цього Положення. З метою забезпечення високого рівня обізнаності працівників Банку щодо питань, пов'язаних із ідентифікацією операційного ризику, Працівники першої лінії за методологічної підтримки з боку працівників другої лінії організовують процес навчання/вдосконалення отриманих знань з вищезгаданих питань. Вимоги складання звітності щодо результатів застосування інструментів ідентифікації операційного ризику в Банку базуються на єдиних стандартах

інтеграції даних, як між собою, так і з іншими інструментами управління та контролю за ризиками у Банку

Етап 2. Оцінка операційного ризику:

Оцінка операційного ризику в Банку базується на застосуванні уповноваженими працівниками відповідних інструментів, які регламентують застосування кількісних та якісних (експертна оцінка) методів. Інструменти оцінки операційного ризику в Банку регулюють підходи/вимоги щодо оцінки ймовірності настання події операційного ризику та масштабу ефекту події операційного ризику. Вимоги складання звітності щодо результатів застосування інструментів оцінки операційного ризику в Банку базуються на єдиних стандартах інтеграції даних, як між собою, так і з іншими інструментами управління та контролю за ризиками у Банку.

Етап 3. Реагування на прояв операційного ризику (Обробка ризиків):

Банком, в межах цього етапу визначаються наступні стратегії реагування на операційний ризик:

- **Прийняття** - у цьому випадку уповноважені особи / колегіальні органи управління банком визначають певний рівень ризику, як природний (прийнятний), та який не потребує вжиття Банком заходів попередження реалізації подій операційного ризику або заходів з мінімізації наслідків реалізованих подій операційного ризику. Діяльність банку, що супроводжується вказаними ризиками продовжується без змін.

- **Ухилення** - у цьому випадку уповноважені особи / колегіальні органи управління банком визначають певний рівень ризику як неприйнятний, та, водночас, визначають недоцільність вжиття Банком заходів попередження реалізації подій операційного ризику або заходів з мінімізації наслідків реалізованих подій операційного ризику. Діяльність Банку, що супроводжується вказаними ризиками рекомендується уповноваженими особами / колегіальними органами управління Банком до припинення.

- Передача - у цьому випадку уповноважені особи / колегіальні органи управління банком визначають певний рівень ризику, як неприйнятний, та, при цьому визначають доцільність перенесення відповідальності за реалізацію подій операційного ризику у Банку на третіх осіб. Діяльність банку, що супроводжується вказаними ризиками продовжується за умови перенесення відповідальності за реалізацію подій операційного ризику в її межах на третіх осіб.

- Зменшення - у цьому випадку уповноважені особи / колегіальні органи управління Банком визначають певний рівень ризику, як неприйнятний, та який потребує вжиття Банком заходів попередження реалізації подій операційного ризику або заходів з мінімізації наслідків реалізованих подій операційного ризику. Діяльність Банку, що супроводжується вказаними ризиками продовжується за умови вжиття заходів оптимізації рівня операційного ризику в її межах.

Етап 4. Моніторинг операційного ризику:

Банки повинні постійно здійснювати контроль ризиків для відстеження їх величини. Такий моніторинг здійснюється за допомогою звітів, що надають як власні структурні підрозділи банку, так і з урахуванням звітів зовнішніх аудиторів.

Розглянуті вище етапи управління операційним ризиком у Банку визначають необхідні елементи та основні вимоги до організації управління операційним ризиком.

М.Блауг (Блауг, 2001) зазначає, що процес управління ризиками банку повинен бути безперервним. Етапи змінюють один одного не зупиняючись. Захист банку від можливих ризиків таким чином здійснюється з двох напрямків регулювання ризику та мінімізація його впливу.

Н.Шульга зазначає, що кожен комерційний банк формує комплексну та ефективну систему управління ризиками з урахуванням власних особливостей діяльності, стратегії, обсягів операцій та профілю ризиків (Шульга, 2018).

Також, банки повинні ідентифікувати та оцінювати операційний ризик, притаманний усім істотним продуктам, видам діяльності, процесам та системам. Банки також повинні забезпечити, щоб перед впровадженням або початком використання нових продуктів, видів діяльності, процесів та систем операційний ризик, притаманний їм, піддавався належній оцінці.

Банки повинні впровадити процес регулярного моніторингу профілів операційних ризиків та істотних ризиків втрат. Вище керівництво та рада банку повинні регулярно отримувати відповідну інформацію, яка сприяє проактивному управлінню операційними ризиками.

Банки повинні мати політику, процеси та процедури для контролю та/або зменшення істотних операційних ризиків. Банки повинні періодично переглядати свої стратегії обмеження та контролю ризиків і відповідно коригувати свій профіль операційних ризиків, використовуючи відповідні стратегії, з урахуванням свого загального рівня схильності до ризику та профілю.

Банки також повинні мати плани на випадок надзвичайних ситуацій та плани безперервності бізнесу, щоб забезпечити свою здатність функціонувати на постійній основі та обмежити збитки у разі реалізації подій операційного ризику, які призводять до серйозного порушення діяльності банку (Alnasser, 2022).

1.3. Інструменти управління операційними ризиками у комерційному банку

Підходи щодо практичної реалізації вимог Циклу управління операційними ризиками, які реалізуються у фінансових установах повинні досліджувати основні прояви вказаних ризиків, на які банк наражається у своїй діяльності. Зважаючи на особливості бізнес-моделі банків (роздрібні, універсальні або корпоративні банки) а також, зважаючи на масштаб

діяльності фінансових установ, інструментарій щодо управління операційними ризиками буде мати свої особливості.

Водночас, відповідно до наявної ринкової практики (АТ «Укресімбанк», 2024), в українських банках застосовуються наступні інструменти управління операційними ризиками:

1) збір внутрішніх даних щодо подій операційного ризику – інструмент збору, обробки, та аналізу інформації щодо подій операційного ризику, виявлених відповідальними працівниками банку. Цей інструмент також включає збір, обробку, та аналіз інформації щодо подій юридичного ризику. Таким чином, вказаний інструмент управління операційними ризиками покликаний виявити реалізовані відхилення від цільового перебігу процесу Банку що призвели/можуть призвести до втрат. Інформація щодо виявлених подій операційного ризику у Банку аналізується відповідальними працівниками з метою вжиття необхідних заходів щодо мінімізації впливу наслідків реалізованих подій та попередження реалізації/зменшення масштабу наслідків подій операційного ризику у майбутньому. Інформація, яка є об'єктом збору та аналізу в рамках застосування вимог до збору, обробки, та аналізу інформації включає в себе всі прояви операційного ризику, включно із тими, які не призвели до прямих фінансових втрат Банку. Базовими вимогами застосування інструмента збору даних про втрати є:

- Інформація про подію операційного ризику надається відповідальними працівниками Банку незалежно від статусу та масштабу її наслідків.

- Інформація про подію операційного ризику надається відповідальними працівниками Банку незалежно від відсутності/наявності фактів відшкодування втрат, спричинених наслідками події операційного ризику.

- Інформація про подію операційного ризику надається відповідальними працівниками банку незалежно від «закриття» наслідків події операційного ризику (остаточні втрати дорівнюють нулю).

Таким чином, незалежно від того, чи було відшкодовано (і в якому обсязі) втрати, а також, чи вбачається будь-який фінансовий ефект в результаті реалізації події операційного ризику, будь-який працівник Банку повинен надати / оновити повідомлення щодо цієї події. Головним завданням уповноважених працівників банку в межах застосування цього інструменту є вивчення причин, що призвели до реалізації події операційного ризику та вжиття заходів із оптимізації імовірності виникнення/масштабу наслідків подібних подій операційного ризику у майбутньому;

2) збір даних щодо подій юридичного ризику – інструмент збору інформації щодо судових позовів за участю банку;

3) збір зовнішніх даних щодо подій операційного ризику – це допоміжний інструмент збору, обробки, та аналізу інформації щодо подій операційного ризику, зафіксованих та розкритих сторонніми організаціями. Основне завдання вказаного інструменту – консолідація та аналіз інформації для її застосування у межах вимог інструменту «Сценарний аналіз операційного ризику»;

4) ключові індикатори ризику – це інструмент моніторингу значень (певних проявів) операційного ризику, який досліджує динаміку відповідних показників у вигляді часових рядів та порівнює їх із встановленими граничними (цільовими) значеннями;

5) оцінка якості процесів та ризиків – інструмент забезпечення ідентифікації (виявлення) та оцінки операційних ризиків притаманних певному процесу, інвентаризації відповідних контролів, та проведення їх належної оцінки. Цей інструмент управління операційними ризиками покликаний забезпечити оцінку масштабу відхилень від цільового перебігу процесу у контексті вимірювання притаманних певному процесу ризиків, перевірки повноти ідентифікованих ризиків та якості контролів;

6) аналіз сценаріїв операційного ризику – інструмент дослідження малоімовірних, водночас, значних подій операційного ризику, які могли бути не зафіксовані у банку на момент аналізу;

7) стрес-тестування операційного ризику – інструмент оцінки консолідованого впливу малоймовірних, водночас, значних подій операційного ризику з метою аналізу здатності банку протистояти вказаним проявам;

8) аналіз нормативних документів банку – інструмент аналізу внутрішніх нормативних документів на предмет включення та оцінки дизайну контрольних процедур;

9) надання експертних висновків – це інструмент ідентифікації та оцінки потенційних відхилень від цілей проєктної діяльності банку (ризиків проєктів).

Отже, під категорією «інструменти управління операційними ризиками» пропонуємо розуміти процеси, що охоплюють методи та підходи з ідентифікації, оцінки, управління, моніторингу і контролю за ризиками задля забезпечення стійкого розвитку банку.

Процес управління операційними ризиками передбачає дотримання таких основних принципів: комплексності, безперервності, послідовності, обачності, оперативності, превентивності, участі, обмеженості, суттєвості.

1) Принцип комплексності передбачає прагнення до найширшого аналізу можливих причин і чинників виникнення банківських ризиків;

2) Принцип послідовності полягає в тому, що процес управління банківськими ризиками має здійснюватися поетапно: ідентифікація, оцінка, управління, моніторинг та контроль;

3) Принцип обачності полягає у тому, що методи оцінки, які застосовуються в процесі управління банківськими ризиками, повинні запобігати зниженню величини ризику;

4) Принцип оперативності передбачає, що суб'єкти управління банківськими ризиками мають швидко реагувати на зміни чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які можуть призвести до виникнення ризику;

5) Принцип суттєвості полягає в тому, що у фінансових звітах має відображатись істотна інформація щодо управління банківськими ризиками, котра є корисною для прийняття економічних рішень. Інформація є суттєвою, якщо її відсутність або перекозручення може вплинути на економічні рішення користувачів звітності;

6) Принцип превентивності передбачає максимально можливе і завчасне виявлення зовнішніх та внутрішніх подій, що призводять до збільшення банківських ризиків;

7) Принцип безперервності полягає в тому, що процес управління банківськими ризиками здійснюється, виходячи з припущення, що діяльність банку триватиме далі;

8) Принцип участі полягає в обов'язковому залученні в процес управління ризиками керівників центрів відповідальності банку, колегіальних органів, відділу внутрішнього аудиту та підрозділу з управління ризиками;

9) Принцип обмеженості зумовлений тією обставиною, що оцінювання банківських ризиків проводиться в умовах невизначеності й динамічності фінансових ринків, а також прийняття під час оцінювання ризиків певних допущень, пов'язаних з імовірнісним характером ризику (Демчук, 2014).

Ефективність створеної системи управління ризиками банку значною мірою залежить від побудови та злагодженого функціонування її підсистем, що схематично зображено на Рис. 1.3.

У процесі мінімізації впливу банківських ризиків комерційний банк може використовувати різні методи. Усі вони умовно поділяють на чотири великі групи:

- уникнення ризику;
- зниження ступеня ризику;
- страхування ризику;
- прийняття ризику.

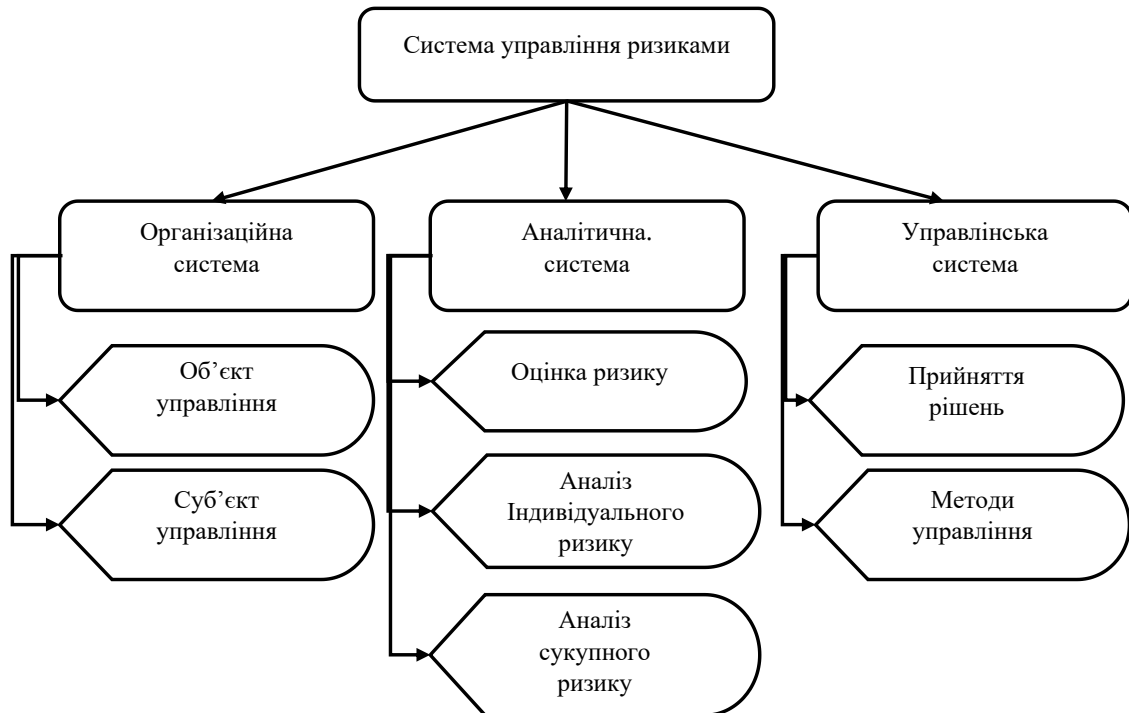

Рис. 1.3. Система управління банківськими ризиками

Джерело: побудовано автором за (Коваленко, 2017)

Зазначені вище інструменти Системи управління операційними ризиками покликані забезпечити ефективність реалізації вимог Циклу управління операційними ризиками в контексті розподілу функцій між учасниками вказаної системи. Саме тому інтеграція Системи управління операційними ризиками в модель прийняття управлінських рішень банку є основою для побудови ефективної системи корпоративного управління банку.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ ОПЕРАЦІЙНОГО РИЗИКУ У ДІЯЛЬНОСТІ АТ «УКРЕКСІМБАНК»

2.1. Регуляторні вимоги щодо розрахунку показника «Мінімальний розмір операційного ризику»

У 2004 році Базельський комітет вперше встановив вимоги до капіталу для покриття операційного ризику в рамках вимог «Базель II». Відповідно до цих вимог банки зобов'язані утримувати капітал для покриття потенційних втрат від операційного ризику, а методи розрахунку капіталу повинні відповідати рівню складності банківської діяльності.

В межах цих вимог пропонувалося запровадити підхід «Базового індикатора» (Basic Indicator Approach – BIA), який був найпростішим способом розрахунку капіталу для покриття операційного ризику, водночас, мав низку обмежень. Використовуючи цей підхід, банки розраховували необхідний капітал як постійний відсоток від валового доходу (Gross Income), що давало можливість зрозуміло і швидко визначити необхідну суму капіталу. Проте він не враховував можливих варіацій ризиків, пов'язаних з різними напрямками діяльності банку, і не враховував регіональні особливості або специфічні операційні ризики.

Формула розрахунку:

$$K = \alpha \times \text{Gross Income} \quad (2.1)$$

де

- K – капітал для покриття операційного ризику;
- $\alpha=15\%$ – коефіцієнт, визначений Базельським комітетом;
- Gross Income – середній річний дохід банку за останні три роки.

Стандартизований підхід (Standardised Approach – TSA), на відміну від BIA, передбачав розподіл доходів банку на кілька категорій, кожна з яких

має свій коефіцієнт ризику. Це давало змогу банку з більшою точністю оцінювати капітал, необхідний для покриття операційного ризику, виходячи з характеру його діяльності, яка створює додану вартість. Наприклад, банки, бізнес-модель яких зосереджена на послугах корпоративного фінансування (більш ризикових), використовують вищий коефіцієнт для доходів, згенерованих цим сегментом, ніж банки, які зосереджені на роздрібному сегменті ринку (менш ризиковому). Вказані припущення були отримані робочою групою Базельського комітету в ході моделювання та відображали тенденції / особливості європейського та американського банківського ринку, зважаючи на особливості їх регулювання.

Відповідно до підходу TSA доходи банку, згенеровані стандартизованими напрямками діяльності підлягали коригуванню на відповідні коефіцієнти ризику, що було основою більш точної оцінки вимог капіталу для покриття операційного ризику.

Формула розрахунку відповідно до вказаного підходу:

$$K = \sum (\alpha_i \times \text{Gross Income}_i) \quad (2.2)$$

де

- K – капітал для покриття операційного ризику;
- α_i – коефіцієнти, які визначаються для кожної категорії доходу;
- Gross Income_i – доходи, що генеруються в кожній бізнес-лінії.

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету, TSA включав наступні категорії бізнес-ліній (Табл. 2.1).

АМА (Advanced measurement approach) є найскладнішим і найбільш адаптивним підходом до розрахунку капіталу для покриття операційного ризику. Банки, які використовують цей підхід, можуть застосовувати власні моделі для оцінки ймовірності виникнення втрат, а також величини можливих збитків.

Таблиця 2.1

Коефіцієнти (α_i) для кожної категорії доходу

Бізнес-лінія	α_i
Корпоративне фінансування	18%
Трейдінг та продажі	18%
Роздрібний бізнес	12%
Корпоративний бізнес	15%
Платежі та розрахунки	18%
Агентські послуги	15%
Управління активами	12%
Брокерська діяльність	12%

Джерело: побудоване автором на основі (Basel, 2014)

Це включає статистичні моделі, такі як Value-at-Risk (VaR), які дозволяють обчислити розподіл можливих втрат на основі історичних даних. Основною особливістю АМА є те, що він дозволяє використовувати власні дані для розрахунку капіталу, що робить його достатньо точним, але вимагає значних ресурсів і кваліфікації для розробки і підтримки таких моделей. Також, певні національні регуляторні органи залишали за собою право незалежної валідації цих моделей з метою уникнення потенційних зловживань або реалізації проявів модельного ризику.

Основними компонентами власних моделей банків відповідно до підходу АМА були:

- 1) Внутрішні дані щодо подій операційного ризику
- 2) Зовнішні дані щодо подій операційного ризику
- 3) Результати сценарного аналізу та специфічні для бізнес-моделі банку дані

Наявність значного обсягу даних для проведення кількісного аналізу і майже десятирічний досвід упровадження системи оцінки операційного ризику та вимог до капіталу банку для його покриття, сприяло перегляду

основних підходів до визначення обсягу капіталу банку для покриття операційного ризику.

Результатом проведеної роботи стало розроблення Базельським комітетом з банківського нагляду документа «Базель III: завершальні посткризові реформи» («Basel III: Finalising post-crisis reforms»), який був оприлюднений у грудні 2017 року (Basel, 2017).

Підхід стандартизованого вимірювання (Standardized Measurement Approach, SMA) – це новий підхід, який був запропонований в рамках «Базель III» для заміни старих моделей, зокрема TSA та AMA. SMA намагається поєднати точність AMA та простоту TSA, що дозволяє зберігати точність оцінки операційного ризику при меншій складності для банків.

У цьому підході для кожної категорії доходу банк застосовує спеціальний коефіцієнт, який потім використовується для розрахунку капіталу. Водночас SMA враховує не лише доходи, а й історію втрат банку, що робить цей підхід більш динамічним, ніж TSA.

Формула розрахунку:

$$K = BIC \times ILM, \quad (2.3)$$

де

- BIC (Business Indicator Component) – показник, що розраховується на основі трирічного середнього доходу банку з урахуванням різних його складових;
- ILM (Internal Loss Multiplier) – коригуючий коефіцієнт, що враховує історію фактичних втрат в результаті реалізації подій операційного ризику у банку.

Підходи до вимірювання операційного ризику стали більш складними і точними з часом. Починаючи з *Basic Indicator Approach*, який дає можливість лише приблизно оцінити необхідний капітал, банки поступово переходять до більш точних і складних моделей, таких як AMA та SMA. Однак, кожен із цих підходів має свої переваги та недоліки, і вибір методу залежить від

специфіки діяльності банку, наявних ресурсів і здатності підтримувати складні моделі.

Національний банк України (НБУ) поступово імплементує вимоги Базельського комітету. З 2022 року банки зобов'язані формувати капітал для покриття операційного ризику за національною варіацією підходу стандартизованого вимірювання (НБУ, 2019).

У 2024 році НБУ вніс зміни до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні №368 (НБУ, 2001) в частині розрахунку вимог Нормативу достатності регулятивного капіталу. Відповідно до цих змін, Норматив достатності регулятивного капіталу (НРК) розраховується як відношення розміру регулятивного капіталу до сукупної експозиції під ризиком. Банк визначає сукупну експозицію під ризиком за такою формулою:

$$CE = KR + OR \times 10 + PR \times 10 + Ri - HKR, \quad (2.4)$$

де, CE – сукупна експозиція під ризиком;

KR – сукупний розмір активів, зважених за ступенем кредитного ризику, який розраховується як сумарна балансова вартість активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику;

OR – мінімальний розмір операційного ризику;

PR – мінімальний розмір ринкового ризику;

Ri – сукупний розмір різниць, які виникають внаслідок переміщення інструментів до банківської/торгової книги.

HKR – непокритий кредитний ризик.

Відповідно до цього підходу та, банк розраховує мінімальний розмір операційного ризику станом на перше січня кожного року на підставі даних річної фінансової звітності, перевіреної та підтвердженої аудитором, і додаткових даних за такою формулою:

$$OR = KBI \times BMZ, \quad (2.5)$$

де

ОР – мінімальний розмір операційного ризику;

КБІ – компонент бізнес-індикатора;

ВМЗ – внутрішній мультиплікатор збитків (втрат) від подій операційного ризику.

Банк для розрахунку мінімального розміру операційного ризику застосовує значення ВМЗ, що дорівнює 1.

Банк розраховує КБІ за такою формулою:

$$\overline{\text{КБІ}} = \text{БІ} \times \alpha, \quad (2.6)$$

де

БІ – бізнес-індикатор;

α – граничний коефіцієнт зважування.

Для розрахунку КБІ банк застосовує значення α , що дорівнює 0,15.

Банк розраховує значення БІ за такою формулою:

$$\overline{\text{БІ}} = \text{КПД/В} + \text{СК} + \text{ФК}, \quad (2.7)$$

де

КПД/В – компонент чистих процентних доходів/витрат та доходу у вигляді дивідендів;

СК – сервісний компонент;

ФК – фінансовий компонент.

Банк уключає до розрахунку КПД/В, СК, ФК доходи та витрати банку за складовими, визначеними в додатку до цього Положення.

Банк розраховує КПД/В за такою формулою:

$$\overline{\text{КПД/В}} = \frac{\sum_{i=1}^n \llbracket (\text{ПД} - \text{ПВ}) \rrbracket_i}{n} + \frac{\sum_{i=1}^n \text{ДД}_i}{n} \quad (2.8)$$

де, $[|ПД- ПВ|]i$ – абсолютна величина різниці процентних доходів та процентних витрат за i -й звітний рік (без врахування знаку);

ДДі – дохід у вигляді дивідендів за i -й звітний рік;

n – кількість років, за які здійснюється розрахунок.

Банк розраховує СК за такою формулою:

$$СК = \max\left(\frac{\sum_{i=1}^n КД_i}{n}; \frac{\sum_{i=1}^n КВ_i}{n}\right) + \max\left(\frac{\sum_{i=1}^n ІОД_i}{n}; \frac{\sum_{i=1}^n ІОВ_i}{n}\right) \quad (2.9)$$

де, КДі – комісійні доходи за i -й звітний рік;

КВі – комісійні витрати за i -й звітний рік;

ІОДі – інші операційні доходи за i -й звітний рік;

ІОВі – інші операційні витрати за i -й звітний рік.

Банк розраховує ФК за такою формулою:

$$ФК = \frac{\sum_{i=1}^n |ЧТК_i|}{n} + \frac{\sum_{i=1}^n |ЧБК_i|}{n} \quad (2.10)$$

де, $|ЧТК|i$ – абсолютна величина чистого прибутку/збитку за торговою книгою за i -й звітний рік (без врахування знаку);

$|ЧБК|i$ – абсолютна величина чистого прибутку/збитку за банківською книгою за i -й звітний рік (без врахування знаку).

Як бачимо, Національний банк України послідовно впроваджує міжнародні вимоги щодо врахування операційного ризику у капіталі банків. Водночас, Національний банк України здійснив певну модифікацію формули розрахунку показниками мінімального розміру операційного ризику, а саме: замінив рекомендований Базельським комітетом розрахунок коефіцієнту «ВМЗ». В варіації Національного банку України вказаний коефіцієнт замінений на «1», що нівелює зв'язок показника мінімального розміру операційного ризику із, власне, операційними ризиками.

2.2. Розрахунок «Мінімальний розмір операційного ризику» АТ «Укрексімбанк» за 2021-2024 роки

Акціонерне товариство «Державний експортно-імпортний банк України» (далі – Укрексімбанк, АТ «Укрексімбанк», Банк/банк або емітент) засновано у 1992 році та внесено до Державного реєстру банків 23 січня 1992 року за номером 5, Укрексімбанк здійснює свою діяльність на підставі Банківської ліцензії No2.

Станом на 31 грудня 2024 та 2023 років 100% статутного капіталу Укрексімбанку належать державі. Функції з управління корпоративними правами держави у Банку здійснює Кабінет Міністрів України.

Головний офіс Укрексімбанку знаходиться у м. Києві по вул. Антоновича, 127. Банк має 22 філії та 27 відділень (31 грудня 2023 року: 22 філії та 28 відділень) і два представництва в Лондоні та Нью-Йорку. Банк та його філії є єдиною юридичною особою.

Банку також повністю належить Дочірнє підприємство «Лізингова компанія «Укрексімлізинг», яке було засноване у 1997 році та зареєстроване в Україні. Відповідними рішеннями Правління АТ «Укрексімбанк» та Наглядової Ради АТ «Укрексімбанк» було затверджено план дій (дорожню карту) з припинення Дочірнього підприємства «Лізингова компанія «Укрексімлізинг». Відповідно, Дочірнє підприємство «Лізингова компанія «Укрексімлізинг» не здійснює наразі активної господарської діяльності.

Історично основним видом діяльності Укрексімбанку є обслуговування експортно-імпортних операцій. Наразі Укрексімбанк має диверсифіковану клієнтську базу, що включає значну кількість великих промислових і державних підприємств. Укрексімбанк приймає вклади від фізичних та юридичних осіб, надає кредити, здійснює платіжне обслуговування в Україні та переказ коштів за кордон, операції з обміну іноземних валют, інвестує кошти, здійснює розрахунково-касове обслуговування клієнтів та надає інші банківські послуги.

Однією із головних функцій Укресімбанку є сприяння, від імені Уряду України, обслуговуванню кредитних договорів, що підписані Урядом України та урядами інших держав. Укресімбанк виступає агентом Уряду України та обслуговує кредити від іноземних фінансових установ у відповідності до зазначених договорів.

2024 року АТ “Укресімбанк” активно продовжував ІТ-трансформацію, спрямовану на досягнення такого рівня ефективності, який забезпечує лояльність користувачів цифрових послуг, надійність та захищеність ІТ-інфраструктури, а також гнучкість у впровадженні нових технологій і систем відповідно до вимог бізнесу та регулюючих органів. Водночас пріоритетом залишається забезпечення безперервного функціонування банку в умовах безпрецедентних викликів воєнного часу.

Для підвищення надійності банком зарезервовано канали зв'язку з міжнародними платіжними системами Visa, MasterCard, AmEx, а також регуляторами – НБУ та НДУ. Крім того, використання сучасних рішень, таких як Microsoft 365 та можливості надійно захищеного віддаленого підключення на базі GlobalProtect від Palo Alto Networks, забезпечило ефективну та безперебійну роботу Банку протягом звітного року. Зовнішній сайт, система дистанційного обслуговування, мобільні застосунки для клієнтів та інші електронні сервіси у звітному році також функціонували майже безперебійно.

АТ “Укресімбанк” активно підтримує прагнення України до інтеграції зі світовими ринками, беручи участь у впровадженні міжнародних стандартів, зокрема ISO20022 для обміну платіжними повідомленнями в іноземній валюті. У співпраці з постачальником АБС, банк продовжує проєкт повного переведення на цей стандарт модуля обміну SWIFT повідомленнями, що сприятиме підвищенню ефективності при виконанні транскордонних платежів.

Важливою віхою в розвитку АБС банку стало впровадження у грудні 2024 року технології «безшовного» відкриття- закриття операційного дня

банку без технологічної паузи в роботі, що дозволяє виконувати платежі в національній валюті в режимі 24/7/365, зокрема забезпечуючи цілодобову роботу системи миттєвих платежів.

У 2024 році АТ «Укресімбанк» продовжив реалізацію процесу модернізації та впровадження сучасних засобів інформаційної та кібербезпеки, зокрема: системи захисту від мережевих атак, системи захисту кінцевих точок, корпоративної мережі, системи моніторингу подій інформаційної безпеки тощо.

Задля унеможливлення/мінімізації впливу потенційної реалізації негативних сценаріїв в Банку впроваджено такі процеси інформаційної безпеки (ІБ):

- Управління ризиками ІБ;
- Антивірусний захист кінцевих точок;
- Захист інформаційно-телекомунікаційної мережі;
- Криптографічний захист;
- Підтримка та розвиток сервісів електронного підпису;
- Управління вразливостями ІБ;
- Управління інцидентами ІБ та кіберінцидентами;
- Підвищення обізнаності персоналу та комунікаційне супроводження процесів ІБ;
- Безпечне знищення інформаційних ресурсів;
- Безпечна розробка застосунків;
- Інвентаризація критичних інформаційних ресурсів;
- Управління доступом;
- Контроль та протидія витоку конфіденційної інформації;
- НБУ Security Compliance;
- PCI Security Compliance;
- SWIFT Security Compliance;

Державний Укресімбанк переміг у номінації «Надійний партнер середнього бізнесу та муніципалітетів» Всеукраїнського конкурсу «Банк року

– 2024». Церемонія нагородження переможців конкурсу Міжнародного фінансового клубу «Банкір» відбулась 12 листопада 2024 року в конференц-залі IQ Business Center з участю провідних представників фінансового сектору та ділових кіл.

Державний Укрексімбанк отримав нагороду Ukraine's Best Bank in ESG від міжнародного видання Euromoney. Банк має компетенцію в залученні коштів та формуванні фінансових продуктів, зокрема довгострокових кредитів, у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Протягом 2022-2023 років в рамках спільних з МФО Програм Укрексімбанком було реалізовано понад 200 кредитних проєктів загальним обсягом фінансування понад еквівалент 220 млн дол. США або майже 9 млрд грн. (АТ «Укрексімбанк», 2024).

На основі основних показників діяльності банків України, які представлені на офіційному сайті Національного банку України (НБУ, 2023), (додатки А, Б, В), в роботі здійснено аналіз складу та структури активів АТ «Укрексімбанк» за 2021-2024 роки, що представлено в таблиці 2.4.

Станом на кінець 2022 року в загальній структурі активів АТ «Укрексімбанк», як і в попередньому році, переважала кредиторська заборгованість. Її питома вага склала 35,20 % та зменшилася, протягом року, на 0,89 в.п. Протягом 2022 року збільшилася на 1,97 в.п. питома вага грошових коштів та їх еквівалентів, яка склала 3,98 %. Питома вага коштів в інших банках, протягом 2022 року зросла на 9,59 в.п. та склала 25,89 %. Частка цінних паперів банку, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, на кінець 2022 року, склала 5,36 % від загального обсягу активів банку. Протягом 2022 року їх частка зменшилася на 1,27 в.п. Частка цінних паперів банку, які обліковуються за амортизованою собівартістю в загальній структурі активів, зменшилася на 9,46 в.п., в порівнянні з 2021 роком та склала 14,57 %. Питома вага інвестиційної нерухомості банку, на кінець 2022 року склала 0,29 %. Частка основні засоби та нематеріальні активи АТ «Укрексімбанк», в 2022 р. склала

0,88 % та зменшилася протягом року на 0,13 в.п. На кінець 2022 р., питома вага інших фінансових активів банку, зросла на 0,09 в.п. та склала 0,17%.

Таблиця 2.2

Аналіз складу та структури активів АТ «Укрексімбанк» за 2021-2024 рр.

Показник	Роки				Частка в активах, %				Зміни в структурі, в.п		
	2021, млн. грн	2022, млн. грн	2023, млн. грн	2024, млн. грн	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2022/ 2021	202/ 2022	202/ 2023
Грошові кошти та їх еквіваленти	3854	9315	17148	13226	2,01	3,98	6,53	4,54	1,97	2,55	-1,99
Кошти в інших банках	31315	60623	58028	58316	16,30	25,89	22,11	20,03	9,59	-3,78	-2,08
Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток	23902	30175	23602	25004	12,44	12,89	8,99	8,59	0,44	-3,90	-0,40
Кредити та заборгованість клієнтів	69331	82422	74570	78664	36,09	35,20	28,41	27,02	-0,89	-6,79	-1,39
Цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	12737	12544	27593	35047	6,63	5,36	10,51	12,04	-1,27	5,15	1,53
Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю	46144	34108	56080	76336	24,02	14,57	21,36	26,22	-9,46	6,80	4,86
Інвестиційна нерухомість	984	667	752	607	0,51	0,29	0,29	0,21	-0,23	0,00	-0,08
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	250	3	3	0	0,13	0,00	0,00	0,00	-0,13	-0,00	-0,00
Відстрочений податковий актив	1190	1415	1840	1687	0,62	0,60	0,70	0,58	-0,02	0,10	-0,12
Основні засоби та нематеріальні активи	1925	2050	2126	1925	1,00	0,88	0,81	0,66	-0,13	-0,07	-0,15
Інші фінансові активи	155	391	512	102	0,08	0,17	0,20	0,03	0,09	0,03	-0,16
Інші активи	300	443	245	233	0,16	0,19	0,09	0,08	0,03	-0,10	-0,01
Чисті активів, всього	192087	234156	262499	291148	100	100	100	100	0,00	0,00	0,00

Джерело: побудовано та пороховано автором за даними (НБУ, 2023)

На кінець 2024 р., так як і в попередні три роки, найбільшу частку активів АТ «Укресімбанк» склала кредиторська заборгованість – 27,02%. Питома вага кредиторської заборгованості протягом року суттєво зменшилася, а саме на 1,39 в.п. На зменшення кредиторської заборгованості, вплинули обмеження які були встановлені на період воєнних лій на території України. Частка грошових коштів та їх еквівалентів, на кінець 2024 р., зменшилась на 1,99 в.п. та склала 4,56%. Питома вага кошти в інших банках, протягом 2024 р., зменшилась на 2,08 в.п. та склала 20,03%. Питома вага цінних паперів банку, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід склала 12,04% від загального обсягу активів АТ «Укресімбанк». Їх частка протягом 2024 р. збільшилася на 1,53 в.п. Значно зросла на кінець 2024 р. питома вага цінних паперів банку, які обліковуються за амортизованою собівартістю, а саме на 4,86 в.п. та склала 26,22%. Питома вага основних засобів та нематеріальних активів на кінець 2024 р. склала 0,66%. Частка інших фінансових активів банку на кінець року склала 0,03%.

На рис. 2.1 наведено структуру основних статей активів АТ «Укресімбанк», з найбільшою часткою в загальній структурі активів банку, протягом 2021-2024 років.

На підставі проведеного аналізу структури активів АТ «Укресімбанк», важливо зазначити, що протягом аналізованого періоду (2021-2024 роки) значну частку в загальній структурі активів фінансової установи складали кредити та заборгованість клієнтів банку. Протягом розглянутого періоду, їх питома вага коливалася в межах від 36,09 % до 27,02 %. Значення показника мало тенденцію до зменшення, особливо протягом 2024 року. Це пов'язано з скороченням попиту юридичних та фізичних осіб на позики в умовах воєнного часу. Корпоративний кредитний портфель банку скоротився, як за рахунок зменшення обсягів кредитування, так і через зростання резервів. Під час воєнного стану банк надавав позики лише на поточні потреби клієнтів.

В таблиці 2.3 здійснено аналіз динаміки активних операцій АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 роках.

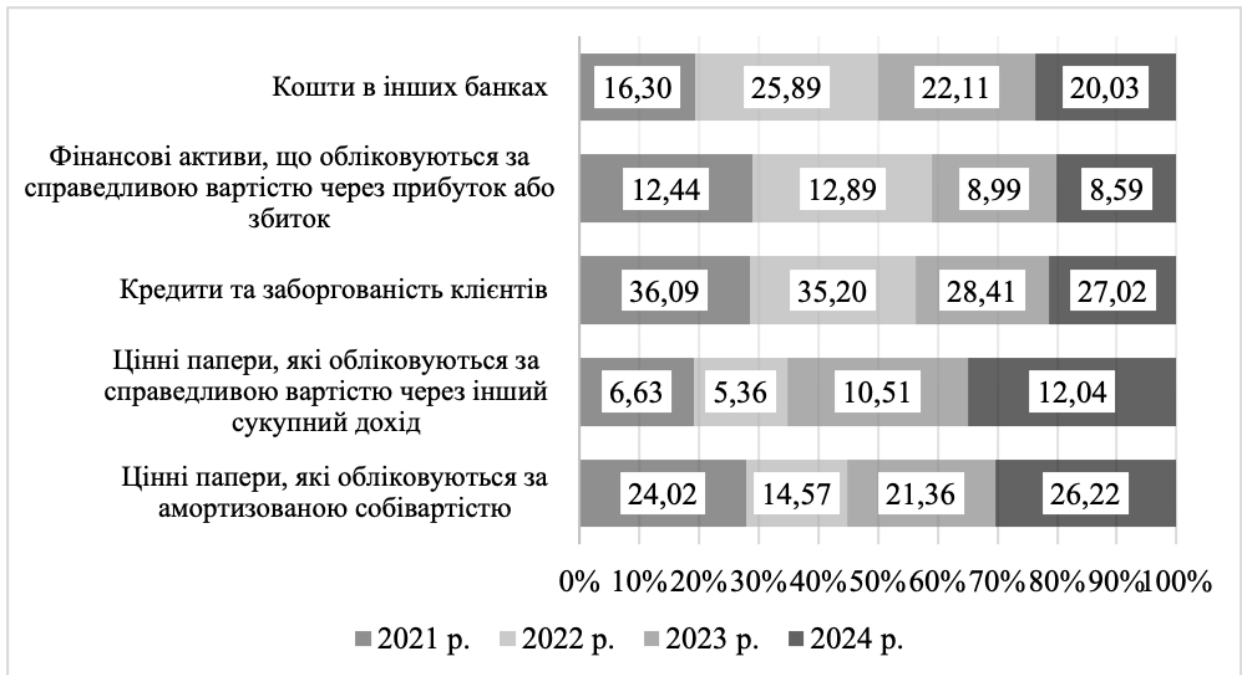

Рис. 2.1. Структура основних статей активів АТ «Укрексімбанк» в 2021-2024 роках

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.2

На основі проведеного аналізу, варто зазначити, що у 2021 році обсяг активів АТ «Укрексімбанк» склав 192086965 тис. грн. На кінець 2022 року обсяг чистих активів фінансової установи, порівняно з 2021 роком, збільшився на 42068879 тис. грн або 51,57% і становив 234155844 тис. грн. Протягом 2024 року значення аналізованого показника зросло на 28648861 тис. грн або 10,91% і склало 291148121 тис. грн, що показано на рис. 2.2.

Грошові кошти АТ «Укрексімбанк» та їх еквіваленти, станом на кінець 2022 року становили 9314939 тис. грн. За рік, їх вартість зросла на 7832773 тис. грн або 84,09 % і становила 17147712 тис. грн.

На 1 січня 2025 року балансова вартість грошових коштів фінансової установи зменшилась на 3921971 тис. грн або 22,87 % і становила 13225741 тис. грн.

Кошти, розміщені в інших банках, на кінець 2022 року становили 60623212 тис. грн.

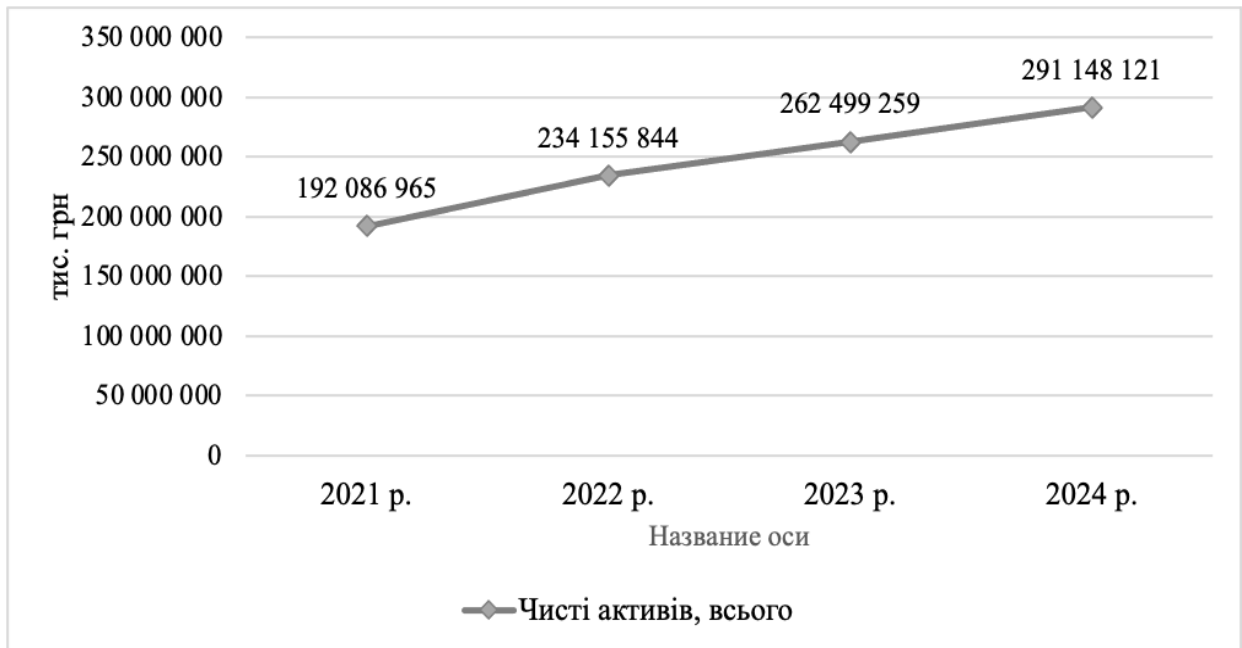

Рис. 2.2. Динаміка активів АТ «Укресімбанк» за 2021-2023 роки

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.3.

За рік, їх балансова вартість зменшилась на -2595216 тис. грн або 4,28 % і становила 58027996 тис. грн. У 2024 році кошти, які АТ «Укресімбанк» розмістив у інших банках, зросли на 288095 тис. грн або 0,50% в порівнянні з минулим періодом і становили 58316092 тис. грн. Кредиторська заборгованість клієнтів фінансової установи, станом на кінець 2022 року становили 82421873 тис. грн. На кінець 2023 року значення показника зменшилося на 7852200 тис. грн або 9,53% і склало 74569673 тис. грн. На кінець 2024 року, значення цього показника збільшилося на 4093916 тис. грн або 5,49% і становило 78663589 тис. грн. Обсяг цінних паперів АТ «Укресімбанк», які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, в 2022 році становив 12543679 тис. грн.

Протягом 2023 року балансова вартість цього показника збільшилася на 15049261 тис. грн або 119,97% і склала 27592940 тис. грн. Обсяг цінних паперів фінансової установи на кінець 2024 року, які обліковуються за справедливою вартістю, становив 35047307 тис. грн. Він збільшився, порівняно з 2023 роком, на 7454367 тис. грн, або 27,02%.

Таблиця 2.3

Аналіз динаміки активів АТ «Укрексімбанк» за 2021-2024 роки

Показник	Роки				Абсолютне відхилення (приріст/зменшення) (+,-) у тис. грн			Відносне значення (приріст/зменшення) +/- у %		
	2021, млн грн	2022, млн грн	2023, млн грн	2024, млн грн	2022 до 2021	2023 до 2022	2024 до 2023	2024 до 2021	2024 до 2022	2024 до 2023
Грошові кошти та їх еквіваленти	3854	9315	17148	13226	5461	7833	-3922	243,15	41,98	-22,87
Кошти в інших банках	31315	60623	58028	58316	29309	-2595	288	86,23	-3,81	0,50
Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток	23902	30175	23602	25004	6273	-6573	1402	4,61	-17,14	5,94
Кредити та заборгованість клієнтів	69331	82422	74570	78664	13091	-7852	4094	13,46	-4,56	5,49
Цінні папери, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	12737	12544	27593	35047	-194	15049	7454	175,15	179,40	27,02
Цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю	46144	34108	56080	76336	-12036	21972	20256	65,43	123,81	36,12
Інвестиційна нерухомість	984	667	752	607	-317	85	-145	-38,30	-9,04	-19,27
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	250	3	3	0	-247	0	-3	-100,0	-100,0	-100,0
Відстрочений податковий актив	1190	1415	1840	1687	225	425	-153	41,77	19,27	-8,29
Основні засоби та нематеріальні активи	1925	2050	2126	1925	125	75	-201	0,02	-6,10	-9,43
Інші фінансові активи	155	391	512	102	236	121	-410	-34,27	-73,95	-80,11
Інші активи	300	443	245	233	143	-198	-12	-22,33	-47,43	-5,08
Чисті активів, всього	192087	234156	262499	291148	42069	28343	28649	51,57	24,34	10,91

Джерело: побудовано та пороховано автором за даними (НБУ 2023)

У період з 2021 по 2024 рік, вартість цінних паперів, які обліковуються за амортизованою собівартістю, зросла з 46144247 тис. грн на – початку 2021 року до 76336446 тис. грн – на кінець 2024 року. На кінець 2024 року, вартість інвестиційної нерухомості банку зменшилася на -144947 тис. грн або 12,67%% та становила 607139 тис. грн. В 2023 році обсяг інвестиційної нерухомості фінансової установи становив 752086 тис. грн. Станом на кінець 2022 року, загальна вартість основних засобів та нематеріальних активів АТ «Укресімбанк» становила 2050295 тис. грн. Протягом 2023 року їх вартість збільшилася на 75460 тис. грн або 3,68%, до 2125756 тис. грн. У 2024 році вона зменшилася на -200550 тис. грн або -9,43% і склала 1925206 тис. грн.

В таблиці 2.4 здійснено аналіз складу та структури зобов'язань АТ «Укресімбанк». Дані для здійснення аналізу представлено в додатках А, Б, В.

Станом на кінець 2021 року, в структурі зобов'язань банку найбільшу частку склали кошти клієнтів АТ «Укресімбанк», або іншими словами депозитні вклади. Їх частка в загальній структурі фінансової установи становила 67,62 %, на другому місці – кошти отримані від НБУ їх частка становила 11,89%. Інші статті зобов'язань банку займали незначну частку, а їх зміна суттєво не вплинула на зміну загальної вартості зобов'язань банку. Частка інших показників зобов'язань установи на кінець 2021 року: кошти банків становили 0,65 % від загальних зобов'язань; питома вага відстрочених податкових зобов'язань банку – 2,32%; частка резервів за зобов'язаннями фінансової установи – 0,16%; частка інших фінансових зобов'язань АТ «Укресімбанк» – 0,55 %; частка інших зобов'язань – 0,28 %; інші залучені кошти – 15,16%

На кінець 2022 року значну частку в структурі зобов'язань фінансової установи склали кошти юридичних та фізичних осіб, питома вага яких склала 75,65 %. Їх частка, протягом аналізованого періоду збільшилася, в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року на 8,03 в.п.

Аналіз складу та структури зобов'язань АТ «Укресімбанк» у 2021-2024 роках

Показник	Роки				Частка в зобов'язаннях, %				Зміни в структурі, в.п		
	2021, млн грн	2022, млн грн	2023, млн грн	2024, млн грн	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2022/ 2021	2023/ 2022	2024/ 2023
Кошти отримані від НБУ	21367	18469	0	0	11,89	7,96	0,00	0,00	-3,94	-7,96	0,00
Кошти банків	4173	3644	6336	2266	2,32	1,57	2,48	0,81	-0,75	0,91	-1,67
Кошти клієнтів	121473	175617	212987	243549	67,62	75,65	83,48	87,05	8,03	7,83	3,57
Фінансові зобов'язання, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток	0	10	1	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інші залучені кошти	27238	27301	28731	25443	15,16	11,76	11,26	9,09	-3,40	-0,50	-2,17
Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток	0	0	597	2077	0,00	0,00	0,23	0,74	0,00	0,23	0,51
Відстрочені податкові зобов'язання	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Резерви за зобов'язаннями	292	522	246	47	0,16	0,23	0,10	0,02	0,06	-0,13	-0,08
Інші фінансові зобов'язання	992	2171	1946	1539	0,55	0,94	0,76	0,55	0,38	-0,17	-0,21
Інші зобов'язання	499	340	478	555	0,28	0,15	0,19	0,20	-0,13	0,04	0,01
Субординований борг	3606	4055	3806	4302	2,01	1,75	1,49	1,54	-0,26	-0,26	0,05
Усього зобов'язань	179640	232130	255128	279778	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00	0,00

Джерело: побудовано та пораховано автором за даними (НБУ, 2023)

Частка зобов'язання банку щодо поточного податку на прибуток, в 2022 році суттєво не змінилася. Протягом аналізованого періоду, питома вага відстрочених податкових зобов'язань фінансової установи залишилася на рівні попереднього року та склала 0,00 %. Частка резервів за зобов'язаннями банку, склала 0,16 % від загальних зобов'язань та збільшилася протягом 2022 року, на 0,06 в.п. Питома вага інших фінансових зобов'язань банківської установи склала 0,94 %. Питома вага показника, збільшилася, протягом року

на 0,38 в.п. Частка інших зобов'язань АТ «Укрексімбанк» протягом 2022 року зменшилася на 0,13 в.п. та склала, на кінець року 0,15 %

На кінець 2024 року, кошти клієнтів фінансової установи займали найбільшу частку в структурі зобов'язань, а саме 87,05 %. Значення показника, протягом аналізованого періоду, збільшилося на 3,57 в.п. Питома вага інших статей зобов'язань АТ «Укрексімбанк» на кінець 2024 року, була незначною, а їх зміна суттєво не вплинула на зміну загальної вартості зобов'язань банку. Зокрема, протягом 2024 року, відбулося збільшення частки зобов'язань банку щодо поточного податку на прибуток – на 0,51 в.п. В той же час, питома вага окремих статей пасивів банку зменшилась, а саме: коштів банківських установ – на 1,67 в.п.; інші залучені кошти – на 2,17 в.п.

На рисунку 2.3 відображено частку коштів клієнтів банку (юридичних та фізичних осіб) в 2021-2024 роках.

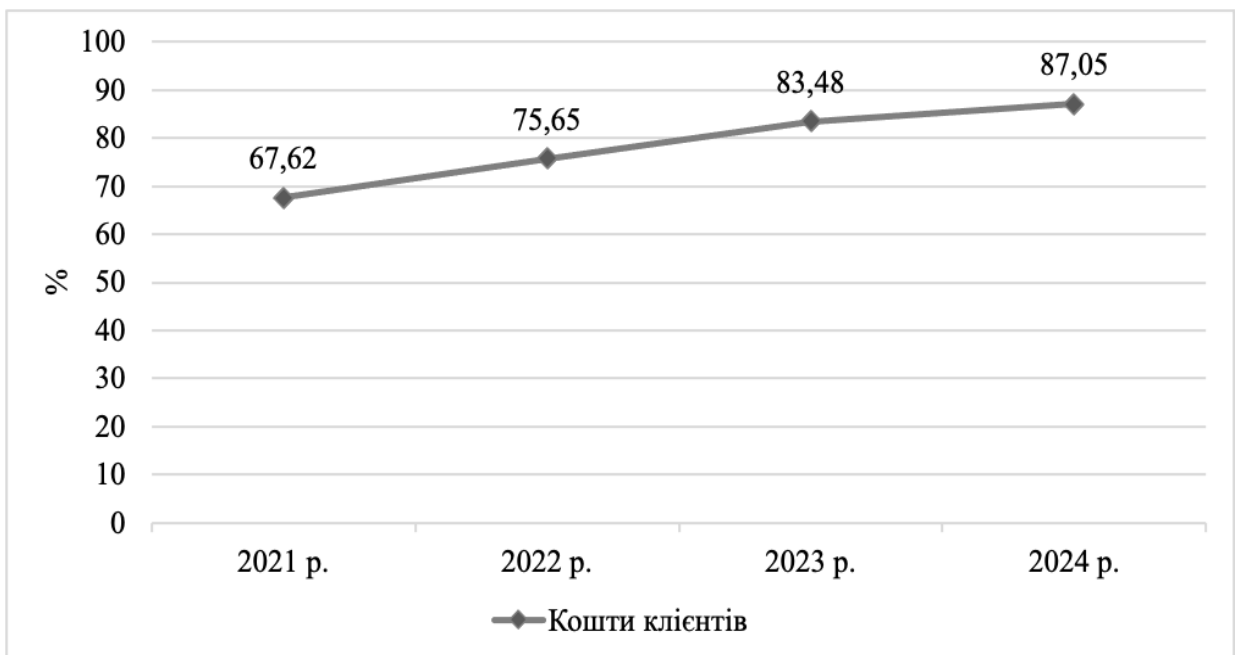

Рис. 2.3. Питома вага фізичних та юридичних осіб в загальній структурі зобов'язань АТ «Укрексімбанк» в 2021-2024 роках

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.4.

Найбільшу частку, в зобов'язаннях банку склали кошти клієнтів банку, частка яких протягом 2021-2024 років збільшилася з 67,62% до 87,05%.

Кошти клієнтів фінансової установи, як елемент зобов'язань АТ «Укресімбанк» включає суми залучених грошових коштів на поточні та розрахункові рахунки, а також суми депозитів від фізичних та юридичних осіб.

Структура клієнтської бази АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 роках складається в переважній більшості з клієнтів – юридичних осіб, хоча частка коштів фізичних осіб теж не є малою. Значно збільшились обсяги кредитування галузей сільського господарства, переробної промисловості, машинобудування, хімічної промисловості. Вважаю, що такий стан речей впливає із чіткої та зрозумілої політики фінансової установи, а також наявності доступних інструментів залучення коштів. Вагомою складовою банківської підтримки економіки є реалізація кредитування енергетичних проєктів та оборонного комплексу. Дещо сповільнились темпи кредитування за державною програмою “Доступні кредити 5-7-9%” через передчасне вичерпання річного бюджету державної програми та зростання боргу з компенсації відсотків банкам, що стримувало банками до видачі кредитів.

В таблиця 2.5 представлено аналіз динаміки зобов'язань АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 роках.

Протягом аналізованого періоду (2021-2024 роки), спостерігається тенденція до збільшення зобов'язань банку. Загальна сума зобов'язань фінансової установи на кінець 2021 року становила 179639611 тис. грн. На кінець 2024 року, загальна вартість зобов'язань АТ «Укресімбанк» збільшилася на 100138830 тис. грн або 55,74% і становила 279778441 тис. грн. Станом на кінець 2024 року, вартість зобов'язань фінансової установи склала 279778441 тис. грн і зросла на 24650619 тис. грн або 9,66%, в порівнянні з попереднім періодом року.

Балансова вартість коштів інших банків, на кінець 2021 року становила 4173214 тис. грн. Протягом 2022 року, значення показника зменшилось на - 529525 тис. грн або 13,56% і становило 3643689 тис. грн. Показник «кошти банків» в 2024 році склав 2266068 тис. грн.

Таблиця 2.5

Аналіз динаміки зобов'язань АТ «Укресімбанк» за 2021- 2024 роки

Показник	Роки				Абсолютне відхилення (приріст/зменшення) (+,-) у млн. грн			Відносне значення (приріст/зменшення) +/- у %		
	2021, млн грн	2022, млн грн	2023, млн грн	2024, млн грн	2022 до 2021	2023 до 2022	2024 до 2023	2024 до 2021	2024 до 2022	2024 до 2023
Кошти отримані від НБУ	21367	18469	0	0	-2898	-18469	0	-100,00	-100,00	0,00
Кошти банків	4173	3644	6336	2266	-530	2692	-4070	-45,70	-37,81	-64,23
Кошти клієнтів	121473	175617	212987	243549	54143	37370	30562	100,50	38,68	14,35
Фінансові зобов'язання, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток	0	10	1	0	10	-8	-1	5142,66	-96,30	-73,62
Інші залучені кошти	27238	27301	28731	25443	64	1429	-3288	-6,59	-6,81	-11,44
Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток	0	0	597	2077	0	596	1481	0,00	1448061	248,17
Відстрочені податкові зобов'язання	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Резерви за зобов'язаннями	292	522	246	47	231	-276	-199	-83,73	-90,92	-80,75
Інші фінансові зобов'язання	992	2171	1946	1539	1179	-225	-407	55,19	-29,10	-20,90
Інші зобов'язання	499	340	478	555	-159	138	76	11,09	62,90	15,98
Субординований борг	3606	4055	3806	4302	450	-250	496	19,32	6,09	13,04
Усього зобов'язань	179640	232130	255128	279778	52490	22998	24651	55,74	20,53	9,66

Джерело: побудовано та пораховано за даними (НБУ, 2023)

Значення показника зменшилось, порівняно з аналогічним періодом попереднього року, на -4069588 тис. грн або -64,23%. Кошти клієнтів АТ «Укресімбанк», на кінець 2021 року склали 121473150 тис. грн. Їх обсяг, протягом 2022 року, збільшився на 54143499 тис. грн або 44,57%% і становив 175616649 тис. грн. Протягом 2024 року, кошти клієнтів фінансової установи зросли на 30561901 тис. грн або 14,35% і становили 243548589 тис. грн.

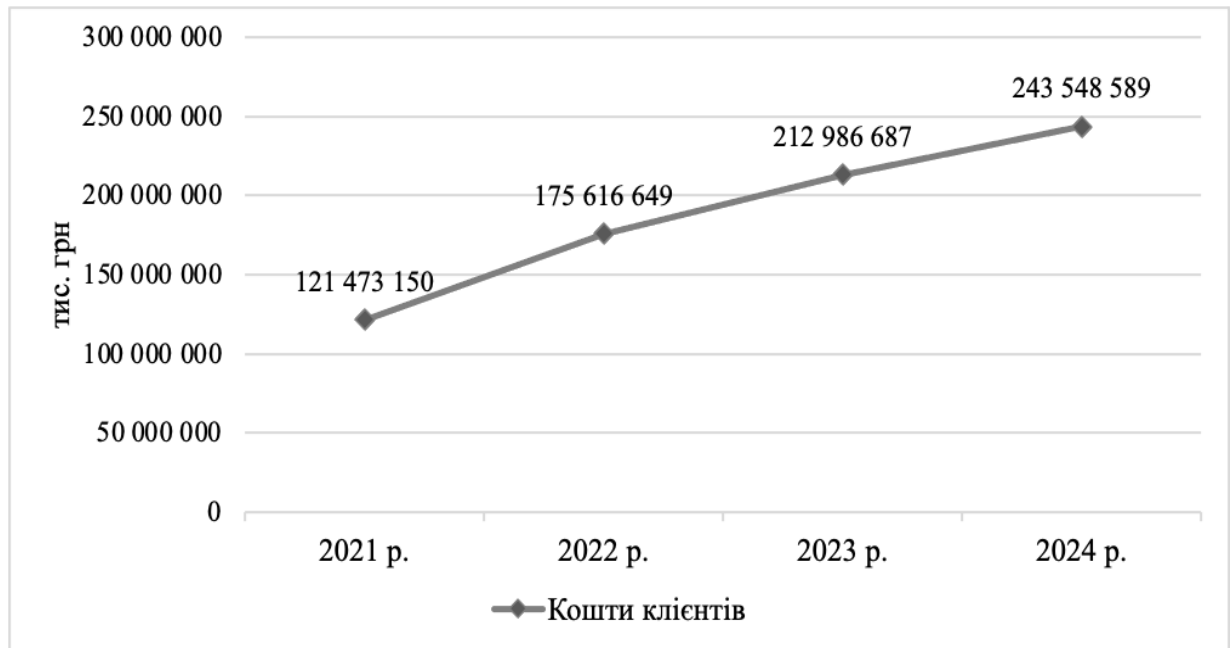

Рис. 2.4 Динаміка зобов'язань АТ «Укресімбанк» за 2021-2024 роки

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.5

АТ «Укресімбанк» зобов'язаний заплатити поточний податок на прибуток на кінець 2023 року у сумі 596600 тис. грн. До кінця 2024 року банк збільшив свої зобов'язання перед бюджетом з податку на прибуток на 1480612 тис. грн, що становить 248,17%, і на кінець року їх сума склала 2077213 тис. грн. Зобов'язання установи щодо відстрочених податків відсутні. Протягом 2021-2024 років, резерви АТ «Укресімбанк» за зобов'язаннями зменшилися на 275867 тис. грн або 90,92% та 199017 тис. грн або 80,75%. Залишкова сума інших фінансових зобов'язань фінансової установи на кінець 2021 року становила 991894 тис. грн. На кінець 2022 року ця сума зросла на 1179117 тис. грн, або 55,19%, і склала 2171010 тис. грн. У 2024 році, інші фінансові зобов'язання банку зменшилися на 406839 тис. грн або 20,90%. Протягом аналізованого періоду, балансова вартість інших зобов'язань фінансової збільшилася з 499298 тис. грн до 554673 тис. грн або на 55375 тис. грн.

Станом на 31 грудня 2024 року поточні рахунки включають 1134194 тис. грн, розміщені п'ятьма українськими банками (31 грудня 2023 року: 3

673 233 тис. грн, розміщені п'ятьма українськими банками). Ці кошти були отримані на звичайних банківських умовах.

Станом на 31 грудня 2024 року кредити міжнародних фінансових організацій включають п'ять позик від Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) загальною балансовою вартістю 20 481 825 тис. грн (31 грудня 2023 року: 19 599 629 тис. грн).

Кредити міжнародних фінансових організацій включають кредит від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) за Рамковою Програмою ЄБРР щодо забезпечення стійкості та засобів до існування на суму 50 000 тис. євро, метою якої є кредитування приватних компаній та муніципалітетів. Кредитні кошти для кредитування муніципалітетів залучено на строк 5 років, а кошти для кредитування приватних компаній залучено на 2 роки. кредит деномінований в євро, отриманий Банком двома траншами 27 500 тис. євро та 22 500 тис. євро під плаваючу процентну ставку EURIBOR(6m) + 3% річних, яка переглядається двічі на рік, та на кінець грудня 2024 року становить відповідно 5,675% та 5,675% річних. Станом на 31 грудня 2024 року заборгованість за кредитом ЄБРР становить 25 853 тис. євро та 7 973 тис. євро відповідно. Загальна балансова вартість позики становить 1 492 449 тис. грн (31 грудня 2023 року: 2 107 759 тис. грн).

Наступним етапом фінансового аналізу АТ «Укрексімбанк» є аналіз процесу формування та управління власним капіталом банківської установи у 2021-2024 роках. Дані для такого аналізу, використано із Звіту про фінансовий стан АТ «Укрексімбанк» та подано в таблиці 2.6 (Додатки А-В).

Протягом 2021-2024 років, в структурі капіталу фінансової установи переважають власні кошти. Частка статутного капіталу АТ «Укрексімбанк» на кінець 2022 року склала 2249,2% від загальної вартості капіталу банку. На кінець 2024 року частка статутного капіталу АТ «Укрексімбанк» склала 400,8 %, а її зміни в структурі склали (-217,39) в.п.

За статтею «Емісійні різниці», протягом аналізованого періоду, не відбулося ніяких змін.

**Аналіз складу та структури власного капіталу АТ «Укресімбанк» у
2021-2024 роках**

Показник	Роки				Частка у власному капіталі, %			Зміни в структурі, в.п	
	2021, млн грн	2022, млн грн	2023, млн грн	2024, млн грн	2022 р.	2023 р.	2024 р.	2023/ 2022	2024/ 2023
Статутний капітал	45570	45570	45570	45570	2249,2	618,2	400,8	-1630,98	-217,39
Емісійні різниці	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,00	0,00
Незареєстрований статутний капітал	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,00	0,00
Інший додатковий капітал	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,00	0,00
Резервни та інші фонди банку	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,00	0,00
Резерви переоцінки	536	-826	1216	2299	-40,8	16,5	20,2	57,27	3,72
Нерозподілений прибуток/непокритий збиток	-33659	-42718	-39415	-36499	-2108,4	-534,7	-321,0	1573,70	213,67
Усього власного капіталу	12447	2026	7371	11370	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Джерело: побудовано та пораховано за даними (НБУ, 2023)

За статтею «Інший додатковий капітал» протягом аналізованого періоду, не відбулося ніяких змін.

На кінець 2021 року, частка резервів переоцінки АТ «Укресімбанк» склала 4,3% від загальної вартості капіталу фінансової установи. Станом на кінець 2022 року, питома вага показника по статті «Резерви переоцінки» зменшилася на 45,09 в.п. та склала (-40,8)%. На кінець 2024 року частка резервів переоцінки банку, зросла на 3,72 в.п. та склала 20,2%.

Станом на кінець 2022 року, за статтею непокритий збиток, відбулося зменшення в структурі на -1837,99. Значення показника, на кінець року склало (-2108,4%) від загального обсягу капіталу банківської установи. Протягом 2024 року частка непокритий збиток фінансової установи, зменшився на 213,67 в.п., в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року та склала (-321,0%) від загальної вартості власного капіталу АТ «Укресімбанк».

Структуру власного капіталу АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 роках відображено на рисунку 2.5.

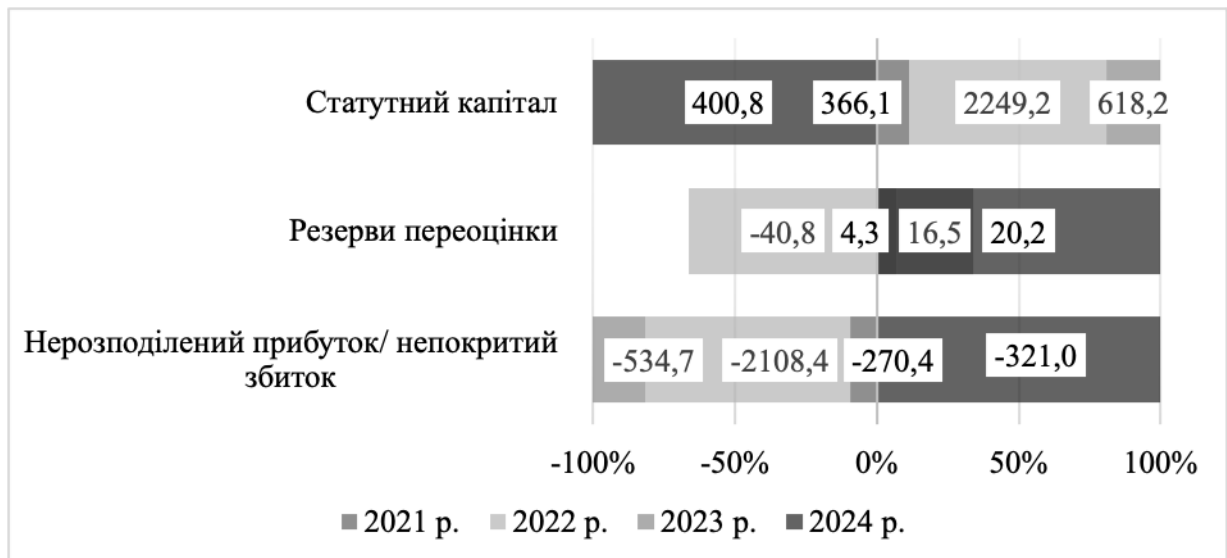

Рис. 2.5. Структура власного капіталу АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 роках

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.6

Власний капітал Банку сформований переважно за рахунок статутного капіталу, розмір якого склав 45570 млн. грн. станом на 31 грудня 2024 року. У 2024 році власний капітал зріс на 3 998 млн. грн. до рівня 11370 млн. грн. за рахунок прибутку банку за поточний рік в сумі 2752 млн. грн., а також внаслідок переоцінки активів, що обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, та інших змін у власному капіталі в сумі 1 246 млн. грн.

В таблиці 2.9 відображено динаміку капіталу АТ «Укресімбанк» в 2021- 2024 роках.

Протягом аналізованого періоду загальний обсяг власного капіталу АТ «Укресімбанк» має незхідну тенденцію. На кінець 2021 року власний капітал фінансової установи становив 12447354 тис. грн. Протягом 2022 року, його значення зменшилось на -10421276 тис. грн або (-84%), до 2026078 тис. грн.

Таблиця 2.7

Динаміка власного капіталу АТ «Укрексімбанк» в 2021-2024 роках

Показник	Роки				Абсолютне відхилення (приріст/зменшення) (+,-) у млн. грн			Відносне значення (приріст/зменшення) +/- у %		
	2021, млн грн	2022, млн грн	2023, млн грн	2024, млн грн	2022р. до 2021р.	2023р. до 2022р.	2024р. до 2023р.	2024р. до 2021р.	2024р. до 2022р.	2024р. до 2023р.
Статутний капітал	45570	45570	45570	45570	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Емісійні різниці	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Незареєстрований статутний капітал	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Інший додатковий капітал	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Резервні та інші фонди банку	0	0	0	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Резерви переоцінки	536	-826	1216	2299	-1363	2042	1083	328,45	-378,22	89,02
Нерозподілений прибуток/непокритий збиток	-33659	-42718	-39415	-36499	-9059	3303	2916	8,44	-14,56	-7,40
Усього власного капіталу	12447	2026	7371	11370	-10421	5345	3998	-8,66	461,17	54,24

Джерело: побудовано та пораховано за даними (НБУ, 2023)

На кінець 2024 року, власний капітал банку збільшився на 3998242 тис. грн або 54,24%, до 11369680 тис. грн, що відображено на рисунку 2.8.

Станом на кінець 2024 року, значення показника по статті «Статутний капітал» АТ «Укрексімбанк» становило 45570041 тис. грн. він не змінювався на протязі всього аналізованого періоду.

Значення показника за статтею «Емісійні різниці», протягом 2021-2024 років було сталим та становило 0 тис. грн протягом усього цього періоду.

Значення показника незареєстрованого статутного капіталу фінансової установи, протягом 2021-2024 років було нульовим.

Незареєстрований статутний капітал банківської установи в 2021-2024 роках був нульовим.

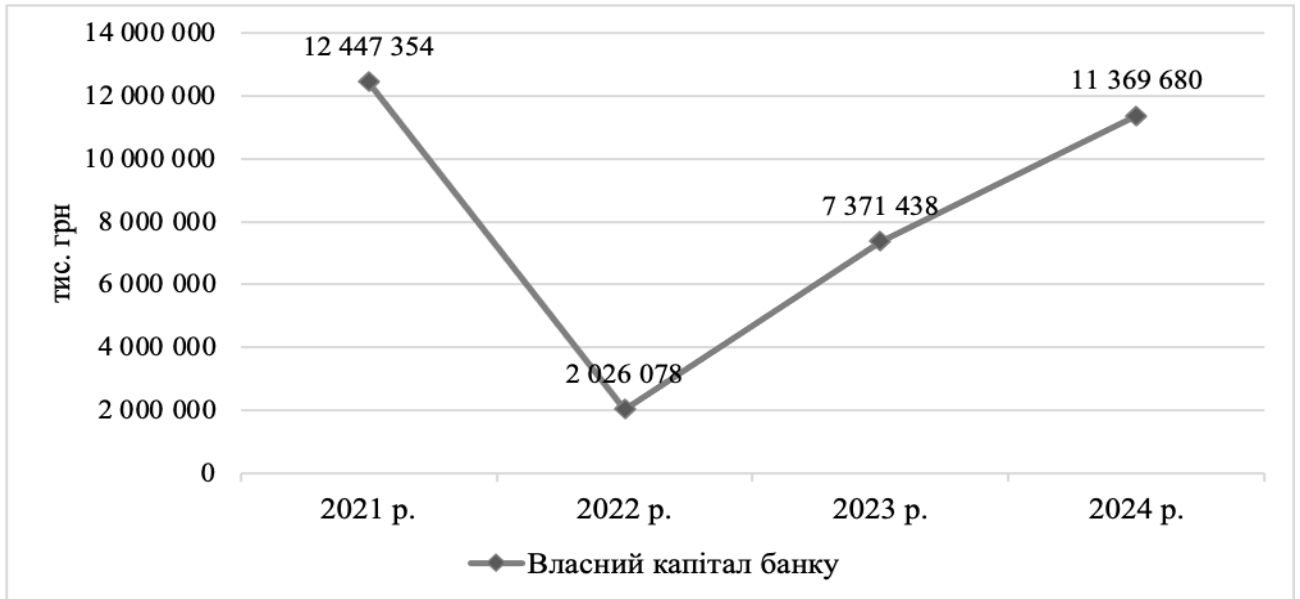

Рис. 2.6. Динаміка власного капіталу АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.7

Показник за статтею «Інший додатковий капітал» в 2021-2024 роках був нульовим.

На кінець 2021 року, резерви та інші фонди АТ «Укресімбанк» становили 536475 тис. грн. Протягом 2021-2024 років цей показник відзначився тенденцією до зростання і досяг 2298532 тис. грн (+89,02) та 1762058 тис. грн відповідно.

В кінці 2021 року АТ «Укресімбанк» отримав непокритий збиток в розмірі -33659162 тис. грн. Протягом 2022 року, розмір непокритого збитку фінансової установи збільшився на -9058639 тис. грн, або на 26,91% %, і становив -42717801 тис. грн. На кінець 2024 року показник за статтею «Непокритий збиток» банківської установи склав -36498894 тис. грн. Його вартість протягом року зменшилась на 2915740 тис. грн, або на 7,40 %.

Розмір прибутку чи збитку банківської установи, у 2021-2024 роках, на основі процентних, торговельних та комісійних результатів діяльності відображається у його фінансових результатах.

В таблиці 2.8 представлено аналіз складу та динаміки фінансових результатів діяльності АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 роках.

Таблиця 2.8

Склад та динаміка фінансових результатів АТ «Укресімбанк» у 2021-2024 роках

Показник	Роки				Абсолютне відхилення (приріст/зменшення) (+,-) у млн. грн			Відносне значення (приріст/зменшення) +/- у %		
	2021, млн грн	2022, млн грн	2023, млн грн	2024, млн грн	2022р. до 2021р.	2023р. до 2022р.	2024р. до 2023р.	2024р. до 2021р.	2024р. до 2022р.	2024р. до 2023р.
Чистий процентний дохід/(Чисті процентні витрати)	4581	4085	4669	8089	-496	583	3421	76,58	98,01	73,27
Чистий комісійний дохід/(Чисті комісійні витрати)	1201	1157	1184	1289	-43	26	105	7,32	11,35	8,87
Торговий результат	-564	975	646	875	1539	-329	229	-255,14	-10,32	35,40
Інші операційні доходи	1387	260	333	289	-1127	73	-44	-79,18	11,04	-13,28
Інші доходи	391	378	1112	509	-13	734	-604	30,14	34,55	-54,27
Всього доходів	6996	6856	7944	11050	-140	1088	3106	57,95	61,17	39,10
Відрахування до резервів	1483	11746	-485	1308	10263	-12231	1793	-11,80	-88,87	-369,72
Адміністративні та інші операційні витрати	2785	3086	3521	3848	301	435	326	38,17	24,69	9,27
Всього витрат	4267	14832	3037	5156	10564	-11795	2119	20,81	-65,24	69,78
Прибуток/(збиток) до оподаткування	2728	-7976	4907	5894	-10704	12883	987	116,03	-173,90	20,12
Витрати на податок на прибуток	0	-257	1629	3143	-257	1886	1514	0,00	-	92,93
Прибуток/(збиток) після оподаткування	2728	-7718	3278	2752	-10447	10996	-527	0,85	-135,65	-16,06

Джерело: побудовано та пораховано за даними (НБУ, 2023)

Сукупний обсяг доходів отриманих АТ «Укресімбанк» на кінець 2021 року склав 6995862 тис. грн. Значну частину отриманих банком доходів складають процентні доходи в сумі 4580940 тис. грн та комісійні доходи в сумі 1200826 тис. грн. Отриманий сукупний дохід банківської установи, в 2022 році склав 6855947 тис. грн та збільшився на 1087648 тис. грн або 15,86%. В загальних доходах фінансової установи переважав чистий процентний дохід, сума якого була 4085219 тис. грн. Окрім того, на кінець

2022 року, зменшився отриманий чистий комісійний дохід банку, а саме на - 43384 тис. грн або -3,61%. За вказаний період сума чистого комісійного доходу отриманого АТ «Укрексімбанк» склала 1157442 тис. грн. Протягом 2024, року розмір отриманого банком чистого доходу зріс на 3106281 тис. грн або 39,10% та склав 11049876 тис. грн. На суттєве зростання доходів отриманих фінансовою установою в 2024 році, вплинуло зростання торговельного результату діяльності банку на 228660 тис. грн або 35,40 %. Значення показника за статтею «Торговельні результати», на кінець 2024 року, склало 874505 тис. грн.

Збільшення чистого процентного доходу обумовлені наступними основними факторами: збільшення дохідності за цінними паперами та депозитними сертифікатами НБУ, а також за рахунок розміщення коштів в інших банках; погашення зобов'язань за рефінансуванням НБУ, що вплинуло на зменшення процентних витрат; зниження ставок залучення коштів клієнтів

Запровадження обмежень, які пов'язанні з воєнним станом в Україні, призвело до зниження ділової активності клієнтів банку. Вказане негативно вплинуло на комісійні доходи банківської установи отримані в 2022 році. Значення показника на кінець 2022 року, склало 1157442 тис. грн та зменшилося, в порівнянні з аналізованим періодом попереднього року, на 43384 тис. грн або 7,32%.

Доцільно відзначити, що в діяльності АТ «Укрексімбанк», протягом 2021- 2024 років доходи переважають над витратами фінансової установи. Внаслідок цього, за результатами діяльності 2021-2024 року, банк отримав позитивний фінансовий результат прибутку. На кінець 2021 року загальний розмір отриманого прибутку банківською установою склав 2728417 тис. грн. Протягом 2022 року, розмір отриманого чистого прибутку фінансовою установою зменшився на -10446721 тис. грн або (-382,89%) та склав -7718304 тис. грн.

Станом на кінець 2024 року, в порівнянні з попереднім періодом чистий фінансовий результат отриманий АТ «Укресімбанк» зменшилися на -526511 тис. грн або 16,06 % та склав 2751593 тис. грн. Динаміку прибутку АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 роках представлено на рисунку 2.6.

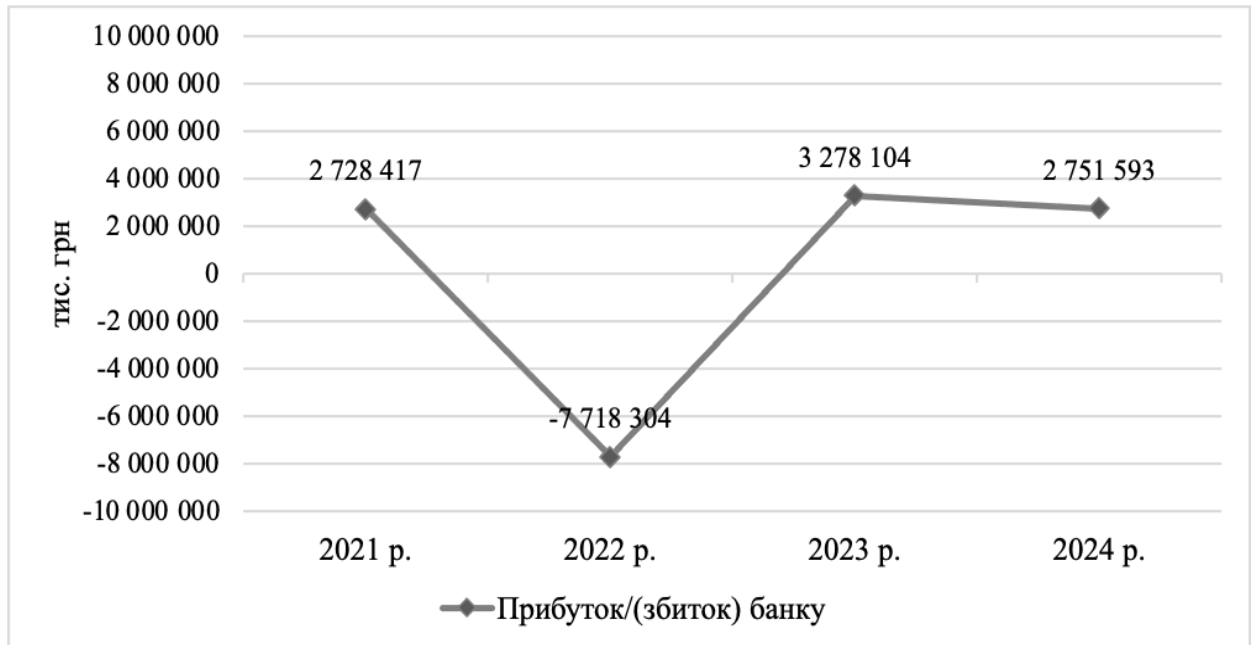

Рис. 2.7 Динаміка прибутку АТ «Укресімбанк» в 2021-2024 роках

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.8.

Наступним етапом фінансового аналізу АТ «Укресімбанк» є аналіз показника мінімального розміру операційного ризику банківської установи у 2021-2024 роках. Дані для такого аналізу, використано із Звіту про фінансовий стан АТ «Укресімбанк» та подано в таблиці 2.9 (Додатки А, Б, В).

Відповідно до результатів розрахунків в рамках дослідження, бачимо, що динаміка показника мінімального розміру ОР протягом 2021-2024 років демонструє тенденцію до зростання.

Вказана ситуація зумовлена, передусім, зростанням показника «КПД/В», а саме, зростанням його складових частин – процентних доходів та процентних витрат, збільшенням дивідендних доходів.

**Аналіз основних показників для розрахунку операційного ризику АТ
«Укресімбанк» у 2021-2024 роках**

Назва показника	2021	2022	2023	2024
КБІ, грн	951,220,239.7	934,605,902.2	1,106,597,404.8	1,305,788,271.2
ВМЗ, мультиплікатор	1.0	1.0	1.0	1.0
БІ, грн	6,341,468,264.9	6,230,706,014.8	7,377,316,031.9	8,705,255,141.5
αі, %	0.15	0.15	0.15	0.15
КПД/В, грн	2,582,548,624.2	3,346,172,892.1	4,443,065,524.5	5,605,525,588.9
СК, грн	2,205,425,175.5	2,101,127,747.0	2,206,010,483.9	2,267,882,788.5
ФК, грн	1,553,494,465.2	783,405,375.7	728,240,023.5	831,846,764.1
ОР, грн	951,220,239.7	934,605,902.2	1,106,597,404.8	1,305,788,271.2

Джерело: побудовано та пораховано за даними (НБУ, 2023)

Зростання показника «СК» є наслідком зростання обсягу комісійних доходів Банку за вказаний період. Натомість, показник «ФК» демонструє певну волатильність, що обумовлене особливістю проведення операцій на ринках капіталу, доходи від яких включені у структуру цього показника.

З проведеного аналізу фінансово-господарської діяльності АТ «Укресімбанк», ми можемо зробити висновки, що банк мав негативні тенденції за деякими показниками, але вчасно на них реагував і вживав всі заходи щодо зменшення впливу ризиків на капітал. За даними його фінансових звітів, банк успішно подолав важкі періоди, дотримуючись показників прибутковості та достатності капіталу станом на дату проведення дослідження. Укресімбанк наразі дотримується послідовної та зваженої політики в частині формування активів, своєчасно і в повній мірі відображає відрахування у резерви за кредитами клієнтів. Банк дбає про збалансовану структуру активів, оптимальну для надійного виконання клієнтських операцій та фінансування реального сектору економіки. Рівень ліквідності залишається незмінно достатнім для виконання усіх зобов'язань.

2.3. Врахування показника «Мінімальний розмір операційного ризику» у процесі оцінки достатності внутрішнього капіталу АТ «Укрексімбанк»

Мінімальний розмір операційного ризику безпосередньо впливає на регулятивний капітал банку, адже фінансові установи зобов'язані формувати включати оцінки певних збитків від реалізації цього виду ризиків до капіталу. Вказані відрахування мають на меті покриття потенційних збитків від наслідків реалізації проявів операційного ризику, які відносяться до категорії «неочікуваних».

Чим вищий рівень неочікуваних втрат в результаті реалізації подій операційного ризику (більший обсяг операцій, вища ймовірність реалізації проявів ризику), тим більший обсяг капіталу потрібно сформувати для його покриття, що впливає на загальну стійкість банку.

Регулятивний капітал – це капітал, який банк повинен утримувати відповідно до вимог регулятора для забезпечення стійкості та покриття ризиків, включаючи кредитний, ринковий та операційний. НБУ встановив, що банки повинні дотримуватися нормативу достатності регулятивного капіталу, що включає компонент на покриття операційного ризику. Зокрема, регулятор вимагає належного рівня загального капіталу щодо сукупних ризиків (Total Risk Exposure), де операційний ризик враховується як окрема складова. (НБУ, 2023).

До цього з 29 грудня 2023 року НБУ повернув і посилив вимоги щодо повного (100%) врахування операційного ризику при розрахунку капіталу (раніше враховувався частково – 50%)

Це рішення є частиною прагнення регулятора гармонізувати українські стандарти з міжнародними (зокрема із вимогами ЄС та Базелю), що значно впливає на структуру ризик-зважених активів та потребу в регулятивному капіталі.

Як бачимо із наведеної в підр. 2.2 інформації, показник мінімального розміру операційного ризику в інтерпретації Національного банку України не має ніякого відношення до результатів застосування вимог системи управління операційними ризиками в банку. Цей коефіцієнт відображає виключно масштаб діяльності банку крізь призму його доходів та витрат.

Мінімальний розмір операційного ризику – це умовна величина, яка розраховується банком або регулятором на основі алгоритмів, визначених регуляторними документами. Він відображає потенційні збитки, які банк може зазнати внаслідок подій операційного ризику протягом періоду.

Цей показник використовується як основа для розрахунку капіталу на покриття ОР, що має бути утриманий у резерві для покриття відповідних потенційних збитків. Якщо рівень операційного ризику зростає або стає більш невизначеним, показники необхідного капіталу на його покриття також збільшуються.

Таблиця 2.10

Нормативи капіталу та їх складові станом АТ «Укрексімбанк» у 2021-2024 роках

Назва показника	2021	2022	2023	2024
РК, тис грн	13,815,328.64	7,770,221.06	3,934,101.86	13,230,228.92
КР, тис грн	72,701,478.87	95,965,320.86	85,522,714.14	79,598,041.07
ОР, тис грн	9,512,202.40	9,346,059.02	11,065,974.05	13,057,882.71
РР, тис грн	-	-	-	1,559,456.39
НРК, %	-	-	-	14.04
Н2, %	18.16	7.66	4.16	-

Джерело: побудоване автором за даними (НБУ, 2023)

Як бачимо з даних, наведених у таблиці, основні показники, які є складовими розрахунку нормативів Н2 та НРК демонстрували різнонаправлену динаміку протягом періоду 2021-2024 років.

Водночас, очевидним є суттєвий вплив на зниження нормативу Н2 показника регулятивного капіталу банку протягом періоду 2021-2023. Протягом 2024 року сталися зміни законодавства, в результаті яких:

- Показник нормативу адекватності регулятивного капіталу Н2 був замінений на показник достатності регулятивного капіталу (НРК)
- До формули розрахунку показника достатності регулятивного капіталу (НРК) було включено мінімальний розмір ринкового ризику (РР), помножений на коефіцієнт 10.

Також, станом на 01.01.2025 за результатами виконання програми капіталізації, АТ «Укрексімбанк» суттєво збільшив обсяг регулятивного капіталу. Вказані зміни, на фоні відносно стабільних показників КР та ОР призвели до виконання банком вимог регулятора щодо мінімального значення нормативу достатності регулятивного капіталу (НРК).

У контексті вимог українського законодавства, збільшення частки врахування операційного ризику у формулі регулятивного капіталу банків (до 100 %) призвело до того, що банки змушені мати більший обсяг капіталу, що утримується саме під цей ризик. Це з одного боку підсилює стійкість банків, але вимагає вжиття додаткових заходів, спрямованих на підтримку достатнього рівня капіталу. Як бачимо, регулятор посилює вимоги до капіталу для покриття операційного ризику. Це означає, що чим вищий розрахунковий мінімальний операційний ризик, тим більший обсяг регулятивного капіталу має бути зарезервований; відповідно, зменшується капітал, доступний для активних операцій (кредитування, інвестицій).

Збільшення показника мінімального розміру операційного ризику може призвести до:

- зниження показників рентабельності (ROE), оскільки капітал «заморожується» під ризик;
- необхідності докапіталізації або оптимізації бізнес-моделі;
- стимулювання інвестицій у внутрішній контроль, автоматизацію та управління ризиками з метою зниження операційних втрат.

Мінімальний розмір операційного ризику є важливим фактором формування регулятивного капіталу. Його зростання посилює фінансову стійкість банківської системи, але водночас обмежує можливості банків щодо активного використання капіталу, що робить ефективне управління операційним ризиком стратегічно важливим.

Не дивлячись на відсутність прямого зв'язку між мінімальним розміром операційного ризику та результатами діяльності СУОР у Банку, банки продовжують розвивати системи управління операційними ризиками, впроваджувати автоматизацію процесів, покращувати внутрішній контроль, щоб зменшити фактичний рівень втрат від реалізації проявів ризику і, відповідно, оптимізувати потребу в капіталі.

Можливості капіталізації прибутку АТ «Укрексімбанк» в 2024 році були обмежені, передусім через підвищене оподаткування прибутку банків.

Водночас, протягом періоду 2021-2024 більший вплив на показники достатності капіталу Банку мало зменшення обсягу регулятивного капіталу, що, у свою чергу, пов'язано із накопиченням банком збитків минулих років. Вказані збитки стали відображенням наслідків системної роботи із фінансового оздоровлення банку, початої у 2020 році з обранням Наглядової ради банку. В результаті вказаних активностей, банк відобразив у балансі додатковий обсяг резервів під покриття кредитного ризику. Збільшення обсягу вказаних резервів протягом 2021-2024 років стало наслідком врахування впливу воєнних дій (до 2014 року – у гібридному форматі, з 2022 – у форматі повномасштабного вторгнення) на кредитний портфель Банку.

Незважаючи на це, банк, у тому числі за результатами взаємодії із міжнародними фінансовими інститутами, впроваджує вимоги сталого розвитку, шляхом управління ризиками ESG (екологічні, соціальні та управлінські). (АТ «Укрексімбанк», 2024), розвиває систему управління безперервністю діяльності та заявляє про стратегічні плани зосередитися на корпоративному сегменті бізнесу, міжнародних фінансових операціях та, як наслідок, плани стати «банком післявоєнної відбудови країни».

РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ ДОСТАТНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

3.1. Особливості процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу банку

На теперішній час вітчизняні банки перебувають у процесі створення ефективних систем управління ризиками. У цьому напрямі важливо використати досвід управління ризиками, що базується на принципах і рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду, зокрема: розроблення і запровадження внутрішньобанківських документів з управління ризиками, включаючи: стратегію управління ризиками; політику та процедури значних змін у діяльності банку; процедури ескалації порушень лімітів ризиків; порядок, форми і періодичність звітування суб'єктам ризик-менеджменту; політику управління різними видами ризиків; методики, методи, обов'язкові інструменти, процеси та інформаційні системи для оцінки й аналізу різних видів ризиків; методики виявлення всіх суттєвих ризиків. Створити ж універсальну методику таких систем неможливо, зважаючи на унікальність банківських установ, адже кожен банк орієнтується на власну нішу, можливості своїх працівників, усталені зв'язки.

Водночас забезпечення якісної оцінки ризиків, притаманних банківським установам, і визначення достатності капіталу для їх покриття є ключовими складовими ефективного ризик-орієнтованого банківського нагляду. Саме забезпечення ефективного нагляду і регулювання діяльності банків дає можливість попередити кризові явища як на рівні окремої банківської установи, так і на рівні банківської системи в цілому. Якісна організація виконання наглядових функцій НБУ має забезпечувати раннє виявлення, детальне відстеження і результативний контроль банківських

ризиків, а також, як результат, запровадження вчасних заходів з нівелювання ризиків і поглинання стресових станів. Одним із найбільш доцільних і результативних заходів є забезпечення достатності капіталу для покриття ризиків шляхом проведення оцінки капіталу банку наглядовим органом, що є одним із пріоритетних напрямів пруденційного нагляду у світі.

В Україні в напрямі банківського нагляду проводиться постійна робота з розроблення та актуалізації не лише мінімальних вимог до рівня капіталу банку, а також імплементації рекомендацій з наглядових процесів, процесів управління ризиками, оцінки капіталу, ліквідності.

Поточна система банківського нагляду стимулює банки та небанківські фінансові установи розвивати і вдосконалювати власні процедури виявлення, оцінки та управління ризиками. Одночасно, процес ICAAP (Internal capital adequacy assessment process) у банках повинен відповідати масштабу діяльності та його ризик-профілю (НБУ, 2022) (з метою забезпечення принципу пропорційності). Також, регулятор повинен володіти відповідними інструментами, які дають можливість здійснювати оцінку системи управління ризиками банку, його ризик-профілю, системи стратегічного планування і, як результат, достатності капіталу. Наглядові перевірки та оцінка SREP (Supervisory Review and Evaluation Process) при цьому повинні сприяти підвищенню ефективності управління ризиками в банківських установах.

Отже, у контексті оцінки достатності капіталу в умовах ринкової невизначеності, що виражається у кризових явищах, які притаманні вітчизняній економіці, зокрема через світову пандемію COVID-19, повномасштабне вторгнення держави-агресора рф, валютні коливання тощо, варто звернути детальнішу увагу на два основні принципи системи нагляду та оцінки капіталу Базельських угод, а саме: Принцип 1, що передбачає комплексний процес оцінки і виміру внутрішніх потреб банку в капіталі (ICAAP), і Принцип 2 – здійснення наглядовими органами процесу наглядових перевірок та оцінки (SREP).

Варто зазначити, що ІСААР виступає не кількісним нормативом, а певною системою заходів з виявлення, оцінки й управління ризиками, включаючи нагляд правлінням банку і спостережною радою банківської установи.

Звіт ІСААР відображає результати процесу оцінки банком потреб в капіталі для покриття всіх суттєвих ризиків. При цьому банківська установа повинна дотримувати потрібного рівня внутрішнього капіталу, що може перевищувати мінімальні вимоги достатності капіталу та одночасно покривати всі ризики банку: балансові та позабалансові, особливо ті, що стосуються специфіки діяльності установи. Це допоможе гарантувати, що банк зберігає достатній капітал для ризикових операцій, недостатньо покритих відповідно до розрахунку мінімальних вимог достатності капіталу, і що він зможе ефективно працювати впродовж важкого і тривалого періоду стресу на фінансовому ринку або несприятливого етапу кредитного циклу.

Основними складовими елементами ІСААР мають бути: планування і бюджетування капіталу, виявлення ризиків і схильності до ризику, оцінка значущості ризиків, стрес-тестування, агрегування ризиків, розподіл капіталу, співвідношення регулятивного і внутрішнього (економічного) капіталів, моніторинг рівня ризиків і рівня капіталу, створення відповідного пакета звітності та контрольні процедури. Таким чином, реалізація вимог до ІСААР повинна забезпечити впровадження у банках ефективної системи оцінки ризиків та усвідомлення органами управління поточного контролю рівня і структури ризиків на постійній основі.

Планування капіталу є важливим елементом забезпечення здатності банку досягти бажаних стратегічних цілей.

Процес оцінювання капіталу має включати такі елементи (НБУ, 2021):

- 1) чіткий і документально підтверджений процес оцінки ризиків та оцінки потреби нарощення капіталу для їх покриття;
- 2) зіставлення рівня капіталу з поточним та очікуваним рівнями ризику відповідно до ризик-апетиту установи;

3) наявність політики управління і належних процедур, спрямованих на забезпечення якісного визначення, вимірювання і звітування про всі суттєві ризики, що потребують покриття капіталом;

4) врахування стратегії банку та його бізнес-моделі при визначенні цілей нарощення капіталу для покриття ризиків;

5) дотримання вимог системи внутрішнього контролю, нагляду та аудиту для забезпечення цілісності загального процесу управління ризиками.

У процесі проведення ІСААР з метою зіставлення достатності капіталу з ризиками, притаманними установі, банки можуть використовувати такі методи:

- порівняння рівнів власного капіталу з регуляторними стандартами і галузевими даними;

- оцінка та аналіз виявлених концентрацій ризику у кредитних та інших видах діяльності;

- використання поточних і бажаних рейтингів кредитних агентств, у разі використання;

- моделювання потенційних несприятливих подій на основі історичного досвіду як самої установи, так і ринкового середовища, а також використання неісторичних сценаріїв.

Саме останній метод доцільно використовуватися під час оцінки достатності капіталу для покриття операційного ризику, оскільки особливістю аналізу вказаного ризику є те, що певні малоймовірні, водночас суттєві за впливом на діяльність банку прояви могли бути не зафіксовані у банку на момент здійснення вказаного аналізу. Інструментом управління операційними ризиками, який досліджує вказаний сегмент прояві операційного ризику (низька ймовірність реалізації – високі потенційні втрати) є аналіз сценаріїв операційного ризику.

Банківські установи з розвиненими системами управління операційними ризиками використовують саме сценарний аналіз, як метод моделювання неочікуваних проявів ризику та інтегрують результати

застосування вказаного інструменту у загальну оцінку ризиків, яка, у свою чергу береться за основу під час комплексної оцінки достатності капіталу.

Процес внутрішньої оцінки капіталу в основному має бути зосереджений на підтримці його достатності на постійній основі в середньостроковій перспективі з урахуванням двох головних аспектів, а саме: нормативних вимог (так звана «нормативна перспектива») та економічної доцільності (так звана «економічна перспектива»).

Нормативна перспектива передбачає (НБУ, 2024):

- дотримання на постійній основі всіх регуляторних і наглядових вимог до капіталу;
- для середньострокових прогнозів (часовий проміжок – щонайменше три роки) забезпечення постійного виконання: мінімального рівня капіталу за базовим і несприятливим сценаріями; урахування всіх матеріальних ризиків; урахування впливу майбутніх змін у нормативно-правовій базі і засадах бухгалтерського обліку.

Економічна перспектива має виражатися в такому:

- усі ризики, які можуть призвести до економічних втрат і вплинути на економічну стабільність банку, повинні бути покриті капіталом;
- концепція достатності капіталу враховує справедливую вартість фінансових інструментів;
- адекватні, послідовні і незалежно проведені методи оцінки ризиків;
- кількісна оцінка ризиків, що здійснена в поточний час, визначає оцінку ризиків у середньостроковій перспективі з урахуванням майбутніх змін;
- внутрішні показники, ліміти і управлінські фонди (буфери) капіталу, визначаються банком залежно від бізнес-моделі, ризик-апетиту і профілю ризику.

В Україні процес ІСААР впроваджений з 2024 року (перші тестові звіти подані станом на 01.01.2024) та регулюється Положенням про організацію процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу в банках

України та банківських групах (затверджене постановою Правління НБУ від 30.12.2021 № 161) та наразі використовується лише у контексті банків.

Основними принципами ІСААР є наступні (НБУ, 2024):

- 1) ТОП менеджмент несе відповідальність за управління ІСААР;
- 2) Процес ІСААР інтегрований в систему управління;
- 3) Процес ІСААР забезпечує впевненість у безперервній роботі установи оцінюючи достатність капіталу з двох перспектив;
- 4) Всі суттєві ризики ідентифіковані враховані в ІСААР;
- 5) Внутрішній капітал високої якості та чітко визначений;
- 6) Підходи до кількісного визначення ризику в ІСААР є адекватними, послідовними та підлягають регулярній незалежній перевірці;
- 7) Регулярні стрес-тести забезпечують впевненість у достатності капіталу навіть у разі настання несприятливих умов.

Таким чином, основною метою впровадження процесу ІСААР в контексті подальшого розвитку систем управління ризиками у банках є тісна інтеграція між результатами діяльності вказаних систем, а саме результатами застосування інструментарію управління ризиками, зокрема, операційними та системи прийняття управлінських рішень, яка є невід'ємним елементом корпоративного управління у банках.

Відповідно, впровадження вимог щодо застосування процесу ІСААР у банках покликане забезпечити акціонерів та регулятора результатами розрахунку показників ефективності діяльності банку, скоригованих на ризики, притаманні його профілю діяльності.

3.2. Підхід щодо оцінки достатності внутрішнього капіталу в нормативній перспективі

Під час ведення своєї діяльності, однією з важливих проблем, що постає перед банками є залучення та підтримка достатнього обсягу капіталу.

А тому, одне з основних завдань, що стоїть перед керівництвом банку є забезпечення рівня капіталу банку, що зможе забезпечити підтримку стабільного рівня доходів, а також сприяти зміцненню позицій банку на ринку банківських послуг, для залучення необхідних банківських ресурсів на вигідних для банку умовах (Соколовська, 2022)

Оскільки операційний ризик в сучасних умовах є одним із ключових суттєвих ризиків у діяльності банків, здатним призводити до значних фінансових втрат, відтоку клієнтів, санкцій регуляторів та зниження рівня достатності капіталу. В Україні регуляторна концепція покриття операційного ризику капіталом реалізується в межах процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу, запровадженого відповідно до Постанови Правління НБУ від 30.12.2021 №161 «Положення про організацію процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу в банках України та банківських групах». Зазначене Положення гармонізоване з вимогами Директиви 2013/36/ЄС (CRD IV) та Настановами Європейського центрального банку щодо ICAAP (ECB Guide to ICAAP, 2018), що свідчить про стратегічну орієнтацію України на європейську модель банківського нагляду.

Чинна модель регулювання операційного ризику в межах ICAAP має рамковий характер та ґрунтується на принципах пропорційності, консерватизму й інтегрованості в систему управління ризиками. Разом із тим, Національний банк України не встановлює єдиної обов'язкової методики кількісного розрахунку економічного капіталу під операційний ризик, залишаючи банкам значну методологічну свободу. Такий підхід, з одного боку, дозволяє враховувати індивідуальні особливості бізнес-моделей банків, а з іншого – призводить до істотної неоднорідності оцінок операційного ризику в банківській системі.

Незважаючи на концептуальну відповідність міжнародним стандартам, чинні регуляторні вимоги НБУ щодо операційного ризику мають низку методологічних обмежень. Положення №161 відносить операційний ризик до категорії суттєвих ризиків, які підлягають обов'язковому покриттю

внутрішнім капіталом у межах економічної та нормативної перспектив ІСААР. Водночас регулятор не встановлює жорстких кількісних параметрів або мінімальних значень капіталу, що мають бути сформовані під цей ризик в межах вимог вказаних перспектив (НБУ, 2021).

Відповідно до Положення №161, достатність внутрішнього капіталу за економічною перспективою відображає величину капіталу, визначену банком, яка є достатньою для покриття всіх суттєвих ризиків, притаманних банку. Вказана перспектива необхідна для оцінки впливу прогностичних значень макроекономічних показників на діяльність банку, а саме:

- Вплив рівня інфляції, курсу валют, темпів економічного зростання на кредитні портфелі банку
- Вплив переоцінки фінансових інструментів на інвестиційні / торговельні портфелі банку
- Вплив малоймовірних, але значних подій операційного ризику на фінансовий результат банку
- Вплив потенційних штрафів та інших заходів впливу регулятора на витрати банку

Нормативна перспектива покликана оцінити величину капіталу, визначену банком з урахуванням усіх суттєвих ризиків, притаманних банку, достатню для дотримання встановлених Національним банком вимог щодо достатності капіталу, включаючи підтримання визначеного банком управлінського запасу внутрішнього капіталу.

Такий підхід призводить до значної варіативності практик оцінки адекватності необхідного капіталу для покриття ОР між банками. У межах принципу пропорційності малі та середні банки часто застосовують спрощені експертні оцінки, тоді як системно важливі банки використовують складніші моделі. Відсутність єдиного мінімального орієнтиру створює ризик заниження економічного капіталу та формального виконання вимог ІСААР.

Крім того, чинне регулювання не забезпечує достатнього зв'язку між підходами щодо оцінки адекватності необхідного капіталу для покриття ОР

та фактичними (накопиченими) даними про реалізовані / потенційні прояви операційних ризиків.

З метою підвищення ефективності системи ІСААР та наближення її до кращих міжнародних практик доцільно реалізувати низку напрямів удосконалення регуляторних вимог.

По-перше, доцільним є запровадження мінімального регуляторного «порогу» для операційного ризику в межах економічної перспективи ІСААР. Такий підхід може бути реалізований шляхом встановлення базового індикатора, розрахованого як частка від операційних доходів або витрат банку, за аналогією з Business Indicator у Basel III (Basel, 2017). Наявність мінімального рівня капіталу дозволить уніфікувати підходи та зменшити регуляторний арбітраж.

По-друге, перспективним є впровадження гібридного стандартизованого підходу до оцінки операційного ризику, який поєднує фінансові індикатори з елементами оцінки якості управління ризиками. Такий підхід може враховувати результати внутрішнього контролю, аудиту, комплаєнсу та частоту реалізації подій операційного ризику, що відповідає логіці Pillar 2 Базельської угоди (НБУ, 2025).

По-третє, нормативне закріплення обов'язкового використання баз даних подій операційного ризику сприятиме підвищенню обґрунтованості оцінки ризику. Систематизація даних за типами подій (шахрайство, збої ІТ-систем, юридичні ризики тощо) дозволить банкам застосовувати більш ризик-чутливі моделі та підвищить якість стрес-тестування, з метою його наступного використання у процесі ІСААР.

Окремим напрямом удосконалення є посилення ролі ризиків інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та кіберризиків у межах операційного ризику. З урахуванням положень Регламенту ЄС DORA (Digital Operational Resilience Act) доцільно передбачити обов'язкові сценарії стрес-тестування, пов'язані з відмовою критичної інфраструктури, кібератаками та залежністю від зовнішніх постачальників ІТ-послуг.

Важливим аспектом удосконалення регулювання є посилення зв'язку між оцінкою операційного ризику в ICAAP та оцінкою SREP (НБУ, 2025). Надання Національному банку України можливості встановлювати додаткові вимоги до капіталу (Pillar 2 add-on) у разі виявлення підвищеного рівня операційного ризику відповідатиме практиці Європейського центрального банку та сприятиме підвищенню дисципліни управління ризиками.

Оскільки розрахунок показників адекватності необхідного капіталу для покриття ОР у економічній перспективі формується на основі специфічних для банку сценаріїв, які є частиною фінансового планування діяльності Банку, загальною рекомендацією для регулятора є:

- 1) Закріплення у нормативних документах вимоги щодо обов'язкового використання стрес-тестування для розрахунку впливу операційного ризику на капітал Банку
- 2) Формалізація зв'язку між інструментом аналізу сценаріїв операційного ризику та підходами щодо його стрес-тестування у банках
- 3) Виокремлення базового переліку проявів операційного ризику (базових сценаріїв) обов'язкових для врахування у результатах стрес-тестування ОР.

Зважаючи на впровадження вимог щодо розрахунку мінімального розміру операційного ризику (НБУ, 2019), вважаю за доцільне рекомендувати інтеграцію між вказаними підходами та вимогами Постанови №161 та Постанови №64. Вказана інтеграція повинна забезпечити ефективне використання вже знайомих банкам вимог щодо розрахунку мінімального розміру операційного ризику, вимог щодо стрес-тестування операційного ризику та їх врахування у моделі оцінки адекватності необхідного капіталу для покриття ОР.

Відповідно, логічною виглядає й рекомендація щодо використання стрес-тестування під час оцінки адекватності необхідного капіталу для покриття ОР у нормативній перспективі.

З метою перевірки припущень цієї рекомендації на основі даних банку було проведено стрес-тестування операційного ризику з моделюванням впливу внутрішніх та зовнішніх факторів. За основу було взято два сценарії.

Відповідно до Сценарію 1 банк у 2025-2027 року демонструє зростання ключових статей доходу на 10%, та зростання витрат на 15%. Вказані показники були встановлені на основі консенсус-прогнозу щодо зміни курсу гривні до долара США, прогнозного рівня інфляції на наступні 3 роки (2025, 2026, 2027) та рівня безробіття. Вказані припущення описували вплив Сценарію 1 на капітал банку без урахування стрес-тестування.

Таблиця 3.1

**Аналіз основних показників для розрахунку операційного ризику АТ
«Укрексімбанк» у 2024-2027 роках, без стрес-тестування**

Назва показника	2024	2025	2026	2027
КБІ, грн	1 305 788 271,2	1 547 071 125,0	1 769 263 869,3	1 814 864 285,6
ВМЗ, мультиплікатор	1,0	1,0	1,0	1,0
БІ, грн	8705255141,5	10313807499,9	11795092462,1	12099 095237,2
αі, %	0,15	0,15	0,15	0,15
КПД/В, грн	5 605 525 588,9	6 941 474 255,5	8 052 636 920,6	7 951 069 822,3
СК, грн	2 267 882 788,5	2 544 897 716,9	2 777 584 560,1	3 086 667 335,4
ФК, грн	831 846 764,1	827 435 527,5	964 870 981,4	1 061 358 079,6
ОР, грн	1305 788 271,2	1 547 071 125,0	1 769 263 869,3	1 814 864 285,6

Джерело: побудоване авторами на основі проведених досліджень

Відповідно до Сценарію 2, банк у 2025-2027 року демонструє зниження статей доходу на 10%, статті витрат були збільшенні на 15%, дохід у вигляді дивідендів дорівнював 0 (у зв'язку із очікуваними, у ситуації дефіциту

фондування, управлінськими рішеннями вищого колегіального органу управління банком – Наглядової ради, щодо капіталізації дивідендів), а інші операційні витрати (викликані, наприклад, такими трансформаційними процесами, як скорочення персоналу, мережі відділень банку, управління заставним майном тощо) при цьому демонстрували зростання: у 2026 році на 25 млн. грн., в 2027 – на 50 млн. грн.

Таблиця 3.2

**Аналіз основних показників для розрахунку операційного ризику АТ
«Укрексімбанк» у 2024-2027 роках, з урахуванням стрес-тестування**

Назва показника	2024	2025	2026	2027
КБІ, грн	1 305 788 271,2	1 290 608 978,3	1 044 390 106,6	768 919 326,0
ВМЗ, мультиплікатор	1,0	1,0	1,0	1,0
БІ, грн	8 705 255 141,5	8 604 059 855,2	6 962 600 710,4	5 126 128 840,2
αі, %	0,15	0,15	0,15	0,15
КПД/В, грн	5 605 525 588,9	5 485 113 077,9	3 972 145 587,9	2 470 491 182,5
СК, грн	2 267 882 788,5	2 364 386 701,6	2 240 566 723,9	2 018 232 518,8
ФК, грн	831 846 764,1	754 560 075,7	749 888 398,7	637 405 138,9
ОР, грн	1 305 788 271,2	1 290 608 978,3	1 044 390 106,6	768 919 326,0

Джерело: побудоване автором на основі проведених досліджень

На графіку 3.1 наглядно проілюстровано вплив на показник мінімального розміру операційного ризику Сценарію 1 (без врахування стрес-тесту) та Сценарію 2 (з урахуванням стрес-тесту).

Як проілюстровано на графіку 3.1, показник мінімального розміру операційного ризику відповідно до прогнозу в межах припущень Сценарію 1 (без врахування стрес-тесту) демонструє поступове зростання та стабілізацію

на фоні розширення масштабу діяльності банку. Вказане зростання обумовлене, передусім, зміною рівня доходів та витрат банку, а також особливостями моделі регулятора щодо розрахунку впливу вказаних показників на величину бізнес-індикатора (як елемента розрахунку мінімального розміру операційного ризику). Відповідно до особливостей моделі регулятора щодо розрахунку впливу вказаних показників на величину бізнес-індикатора, зміна показників доходів та витрат враховується за модулем їх різниць за останні три звітні роки. Вказана особливість призводить до рівномірного зростання прогностичного показника мінімального розміру операційного ризику.

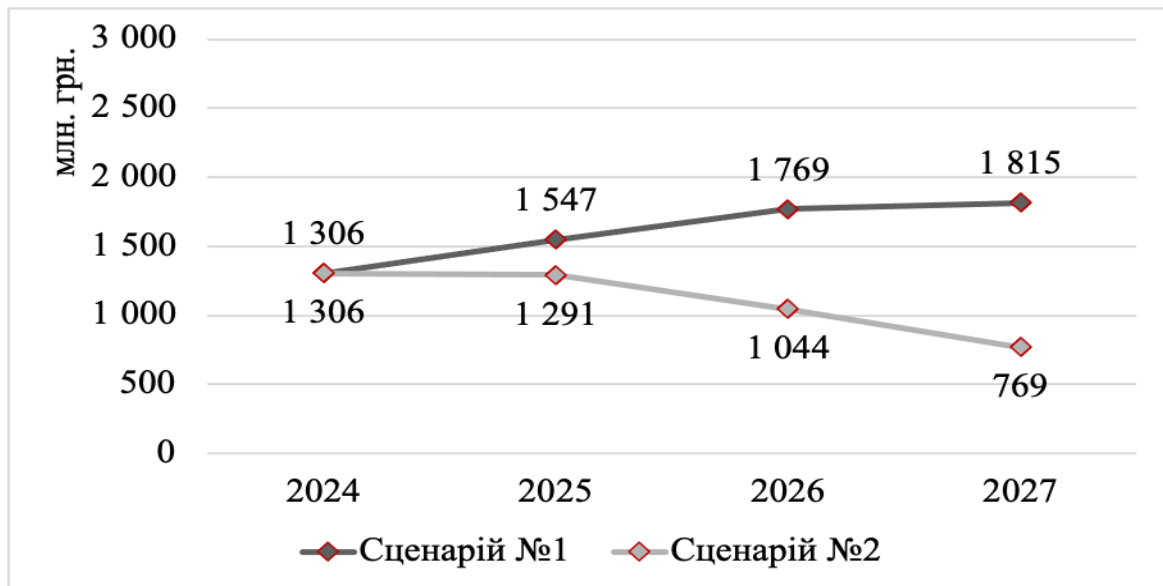

Рис. 3.1 Динаміка показника мінімальний розмір операційного ризику

Джерело: побудоване автором на основі проведених досліджень.

У той же час, показник мінімального розміру операційного ризику відповідно до прогнозу в межах припущень Сценарію 2 (з урахуванням стрес-тесту) демонструє поступове зниження, що, в цілому відповідає логіці зменшення масштабу діяльності банку на фоні загальних проблем у економіці, викликаних зростанням курсу долара США до гривні, зростанням рівня інфляції та зниженням купівельної спроможності населення та низки інших факторів, які супроводжують кризові явища в економіці.

На основі результатів моделювання розрахунку показника мінімального розміру операційного ризику можна зробити висновок, що поточні підходи, які використовуються регулятором не встановлюють чіткого зв'язку між реальними показниками операційного ризику у банку та необхідністю формування капіталу для його покриття.

Відповідно до регуляторних вимог, лише фактори розширення масштабу діяльності банку впливають на показники операційного ризику у банку та необхідність формування капіталу для його покриття. Натомість, при зменшенні масштабу діяльності банку спостерігається контрінтуїтивне зменшення прогнозного значення показника мінімального розміру операційного ризику.

Таким чином, регуляторні вимоги щодо розрахунку мінімального розміру операційного ризику не відображають реальні результати діяльності системи управління операційними ризиками у Банку. А саме, показник розрахунку мінімального розміру операційного ризику не враховує кількість та обсяг втрат, реалізованих внаслідок подій операційного ризику у банку, результати стрес-тестування операційного ризику тощо.

Зважаючи на вищенаведене, можна сформулювати наступні рекомендації щодо вдосконалення регуляторних вимог щодо розрахунку мінімального розміру операційного ризику:

1) Встановлення чітких вимог до стрес-тестування операційного ризику: врегулювання мінімального переліку сценаріїв операційного ризику (масове шахрайство, ІТ-аварії, регулярні штрафи, війсьні дії, пандемії тощо), вимоги до їх кількісного впливу на капітал банку. Як наслідок, реальна оцінка впливу на капітал малоймовірних та, водночас, суттєвих за масштабом потенційних втрат подій ОР, підвищення якості результатів оцінки SREP.

2) Найбільш важливим із запропонованих заходів щодо удосконалення регуляторних вимог щодо розрахунку мінімального розміру операційного ризику є інтеграція системи внутрішньобанківського контролінгу, призначеного для проведення всеохоплюючого оцінювання

можливостей банку протистояти ризикам, в результаті якого приймаються ефективні рішення з приводу управління капіталом, що має базуватися на положеннях Базельського комітету щодо власної внутрішньої процедури управління та оцінки достатності капіталу (ICAAP) (ЕСВ, 2018).

Таким чином, удосконалення регуляторних вимог щодо розрахунку мінімального розміру операційного ризику в Україні має здійснюватися шляхом інтеграції профільних регуляторних вимог (управління ризиками та капіталом) за умов дотримання принципів пропорційності та стандартизації. Запровадження мінімальних кількісних орієнтирів, використання історичних даних про події операційного ризику, та їх інтеграція оцінку достатності внутрішнього капіталу банку дозволять підвищити ризик-чутливість ICAAP і забезпечити більш адекватне покриття операційного ризику внутрішнім капіталом банку.

3.3. Підхід щодо оцінки достатності внутрішнього капіталу в економічній перспективі

Відповідно до вимог Національного банку України (НБУ, 2021), оцінка достатності внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі покликана забезпечити:

- 1) Впевненість акціонерів / власників фінансової установи, що рівень її доступного капіталу достатній для покриття всіх суттєвих ризиків та продовження діяльності цієї установи.
- 2) Впевненість регулятора, що інтереси вкладників захищені належним чином, оскільки доступний капітал фінансової установи достатній для покриття всіх суттєвих ризиків, на які наражається банк у своїй діяльності.

За результатами оцінки достатності внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі уповноважені особи / працівники банку приймають

відповідні управлінські рішення щодо продовження діяльності установи без необхідності вжиття заходів щодо збільшення обсягів доступного капіталу або щодо необхідності докапіталізації фінансової установи.

За економічною перспективою банк повинен визначити усі типи ризиків, на які він наражається у процесі своєї діяльності. Перелік вказаних ризиків повинен включати як ризики, які покриваються капіталом в рамках Pillar 1 відповідно до вимог Базельського комітету так і інші суттєві ризики, визначені банком самостійно. (НБУ, 2023). Вимоги щодо визначення інших суттєвих ризиків врегульовано у Положенні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах (НБУ, 2018).

Відповідно до регуляторних вимог, банки в Україні мають право застосування внутрішні моделі та релевантні припущення щодо факторів ризику. Вказані моделі та припущення підлягають також валідації з боку уповноважених підрозділів Національного банку України в рамках застосування процедур нагляду.

Оцінка достатності внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі полягає у моделюванні банком впливу певних малоймовірних, водночас суттєвих за масштабом свого впливу проявів ризику та порівнянні результатів із обсягами доступного внутрішнього капіталу банку. Результатом вказаного моделювання є отримання розрахункового значення необхідного (економічного капіталу) та його співставлення із обсягом доступного капіталу банку.

Рівень внутрішнього капіталу банку вважається достатнім, якщо розрахункове значення необхідного капіталу не перевищує рівень доступного капіталу фінансової установи.

Моделювання оцінки внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі здійснюється на горизонті оцінки 1 рік – на прогностичний період, на який складається Декларація схильності до ризиків банку (Risk appetite statement). Це дозволяє синхронізувати плани банку щодо досягнення його бізнес-цілей, з одного боку та дотримання при цьому вимог щодо

очікуваного (цільового) рівня потенційних втрат, які супроводжують досягнення вказаних цілей.

Додатковою умовою моделювання оцінки внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі є зв'язок вказаного моделювання із результатами стрес-тестування впливу певного виду ризику на діяльність фінансової установи.

Відповідно до ринкових практик, описаних у Розділі 1, основних підходом щодо стрес-тестування операційного ризику банку є моделювання впливу комбінації малоймовірних, водночас суттєвих за масштабом впливу на діяльність банку подій операційного ризику. Вказані події розглядаються банками в рамках застосування інструменту аналізу сценаріїв операційного ризику. Це дозволяє змодельовати вплив потенційної одночасної реалізації низки подій, які на момент проведення вказаного сценарного аналізу могли бути не зафіксовані у банку. Отже, використання результатів аналізу сценаріїв операційного ризику дозволяє банку сформулювати перелік потенційних, водночас релевантних його профілю діяльності подій операційного ризику, результат реалізації яких відноситься до неочікуваних втрат.

Варто відзначити, що джерелом інформації про потенційні події операційного ризику, які є малоймовірними та водночас суттєвими за масштабом впливу на діяльність банку можуть виступати як внутрішні так і зовнішні дані. Джерелами вказаних даних доцільно використовувати як результати застосування інструментів управління операційними ризиками, які сфокусовані на ідентифікації та оцінці внутрішніх проявів операційного ризику (наприклад, збір даних щодо внутрішніх подій операційного ризику, моніторинг ключових індикаторів ризику, результати оцінки процесів та контролів тощо) так і на ідентифікації та оцінці зовнішніх проявів операційного ризику (наприклад, збір даних щодо зовнішніх подій операційного ризику, експертні оцінки тощо).

Зважаючи на вищевикладене, на думку автора доцільно використовувати комплексний підхід щодо оцінки внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі, проілюстрований на схемі (Рис. 3.2):

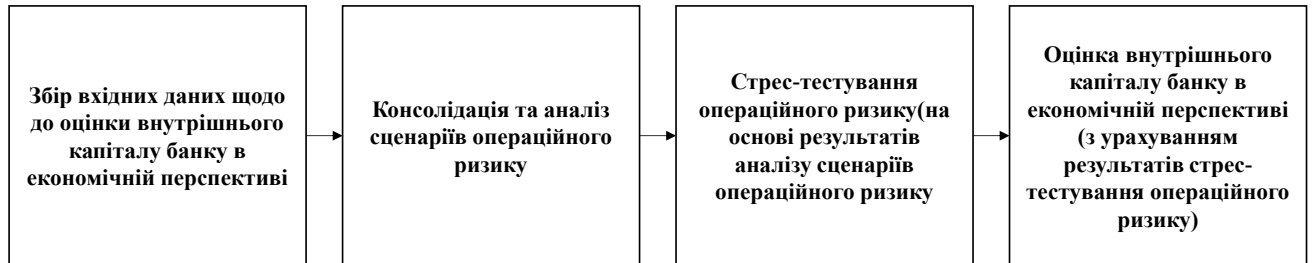

Рис. 3.2. Авторський підхід щодо оцінки внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі

Джерело: побудоване авторами на основі проведених досліджень.

Відповідно до вказаного підходу, автор пропонує застосовувати наступний поетапний порядок дій:

1) Збір вхідних даних щодо до оцінки внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі.

На цьому етапі пропонується організувати збір та консолідацію даних щодо реалізованих та потенційних подій операційного ризику, які релевантні для профілю діяльності банку. Вказані прояви операційного ризику повинні супроводжуватися оцінками очікуваних та неочікуваних втрат, в результаті їх реалізації. З цією метою, уповноважені за організацію процесу оцінки внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі працівники банку організовують збір інформації, наявної у внутрішніх базах даних банку та зовнішніх джерелах. Інформація із зовнішніх джерел повинна обов'язково пройти внутрішню валідацію. Основною метою вказаної валідації повинна виступати перевірка відповідності профілів діяльності організацій, щодо яких було розкрито інформацію про реалізацію в них подій операційного ризику профілю діяльності банку. Також повинні бути валідовані такі аспекти, як масштаб діяльності організації, регуляторне середовище ринку, на якому вона здійснює діяльність тощо.

Результатом цього етапу повинен бути перелік проявів операційного ризику, які є основою для проведення аналізу сценаріїв операційного ризику на наступному етапі.

2) Консолідація та аналіз сценаріїв операційного ризику.

На цьому етапі доцільно здійснити консолідацію та первинний відбір обмеженого переліку проявів операційного ризику, які є будуть покладені в основу аналізу сценаріїв операційного ризику. Автором рекомендується використання мінімум 5 максимум 15 сценаріїв операційного ризику, залежно від масштабу діяльності банку. Також, під час аналізу сценаріїв операційного ризику, а саме моделювання масштабу впливу сценаріїв операційного ризику на діяльність банку автор рекомендує використання трьох рівнів впливу в межах кожного сценарію:

- Рівень впливу «Базовий».

Вказаний масштаб впливу сценарію операційного ризику повинен враховувати як прояви операційного ризику, з якими банк вже стикався у минулому, так і потенційні прояви, з якими банк ще не стикався, водночас, які реалізуються у масштабі, який не загрожує відновленню операційної діяльності банку. Таким чином, вказаний рівень впливу повинен описувати найбільш ймовірний розвиток подій у випадку реалізації відповідного прояву операційного ризику у банку. Вказаний масштаб впливу сценарію операційного ризику повинен абсорбуватися за рахунок фінансового результату діяльності банку, без впливу на його капітал.

- Рівень впливу «Значний»

Вказаний масштаб впливу сценарію операційного ризику повинен враховувати результати моделювання масштабу його наслідків для випадку, коли всі контрольні та / або відновлювальні заходи та процедури не є ефективними, а операційна діяльність банку зазнає значного впливу або припиняється / призупиняється. Відповідно, в межах реалізації сценарію операційного ризику із вказаним рівнем впливу продовження діяльності банку опиняється під загрозою. Таким чином, вказаний рівень впливу

повинен описувати найменш ймовірний розвиток подій у випадку реалізації відповідного прояву операційного ризику у банку. Вказаний масштаб впливу сценарію операційного ризику описує умови, за яких банк фактично припиняє свою діяльність, відповідно, оцінка впливу сценарію операційного ризику в межах вказаного масштабу повинна бути достатньо суттєвою (наближатися до обсягу доступного капіталу банку або перевищувати його).

- Рівень впливу «Консенсусний»

Вказаний масштаб впливу сценарію операційного ризику повинен поєднувати окремі характеристики «базового» та «значного» масштабів його впливу. Відповідно до припущень розрахунку цього масштабу впливу сценарію операційного ризику, доступний капітал банку повинен за інших рівних умов виконати функцію захисту вкладників та акціонерів від потенційних неочікуваних втрат та забезпечити подальшу операційну діяльність банку.

Відповідно до вищевикладеного, автор рекомендує використовувати «консенсусний» рівень впливу сценарію операційного ризику, як базу для подальшого стрес-тестування операційного ризику.

3) Стрес-тестування операційного ризику (на основі результатів аналізу сценаріїв операційного ризику).

За результатами аналізу сценаріїв операційного ризику на попередньому етапі, уповноважені особи банку повинні здійснити агрегування впливу сценаріїв операційного ризику в межах їх «консенсусного» масштабу реалізації. Результат вказаного агрегування являтиме собою найбільш малоймовірний (оскільки закладається припущення про одночасну реалізацію сценаріїв операційного ризику) варіант розвитку подій, який потребуватиме певних обсягів капіталу для покриття неочікуваних втрат, пов'язаних із попередньо визначеними проявами операційного ризику.

4) Оцінка внутрішнього капіталу банку в економічній перспективі (з урахуванням результатів стрес-тестування операційного ризику).

Результат агрегування впливу сценаріїв операційного ризику в межах їх «консенсусного» масштабу на цьому етапі повинен порівнюватися із оціночним значенням доступного капіталу фінансової установи. Вказане порівняння, на думку автора, повинно здійснюватися як окремо для операційного ризику, так і в комплексі з іншими суттєвими видами ризику, визначеними регулятором та банком.

Відповідно до запропонованого підходу банк матиме змогу змоделювати як потенційний обсяг неочікуваних втрат, пов'язаних із реалізацією операційного ризику так і порівняти вказані втрати із обсягом доступного внутрішнього капіталу, що дозволить уповноваженим особам та колегіальним органам управління банком прийняти відповідні рішення, ти самим виконуючи вимоги регулятора.

Варто зауважити, що регулятор у своїх рекомендаціях зазначає, що обсяг впливу на капітал результатів моделювання впливу факторів за економічною перспективою повинен описувати більш консервативні припущення у порівнянні із підходами впливу на капітал банку факторів за нормативною перспективою. Це дозволить чітко розмежувати результати вказаних оцінок та досягти прозорості та консистентності під час прийняття управлінських рішень, спрямованих на підтримання достатності доступного внутрішнього капіталу банку.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що показник операційного ризику є одним із найбільш складних для ідентифікації та вимірювання ризиків у діяльності банків, водночас він має істотний вплив на рівень достатності капіталу та фінансову стійкість банку. Аналіз міжнародних підходів засвідчив еволюцію методів оцінки операційного ризику від простих індикативних моделей до ризик-чутливих стандартизованих підходів, що враховують історію втрат.

Система управління операційними ризиками у банку має багаторівневу структуру, що включає бізнес-напрями, корпоративну функцію ризик-менеджменту та внутрішній аудит. Кожен рівень виконує окремі функції, але їхня взаємодія забезпечує цілісність системи. Недоліком сучасних підходів є відсутність інтегрованого показника, який би дозволяв оцінювати ефективність усіх рівнів одночасно. Впровадження такого індикатора є важливим завданням для подальших досліджень і практики.

Цикл управління операційними ризиками включає ідентифікацію, оцінку, моніторинг та контроль ризиків. Регулярне застосування цього циклу дозволяє банкам своєчасно реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. Важливим є використання методів оцінки ліквідності, достатності капіталу та якості активів, що забезпечує комплексне розуміння фінансового стану банку. Ретельна оцінка операційних ризиків є основою стійкої банківської системи.

Інструменти управління операційними ризиками охоплюють нормативне регулювання, пруденційний нагляд та інформаційне забезпечення. Національний банк України постійно вдосконалює ці механізми відповідно до міжнародних стандартів. Важливим є поєднання кількісних методів (розрахунків мінімального розміру ризику) та якісних (внутрішній контроль, аудит). Це дозволяє мінімізувати ризики та забезпечити стабільність банківської системи.

Регуляторні вимоги НБУ щодо операційного ризику базуються на стандартах Базельського комітету та передбачають формування капіталу для його покриття. Це є важливим фактором забезпечення стабільності банківської системи. Водночас існує потреба у вдосконаленні методики розрахунку, щоб вона враховувала реальні втрати від операційних подій та відповідала сучасним викликам економіки.

Аналіз показників діяльності АТ «Укрексімбанк» за 2021–2023 роки свідчить про поступове зростання обсягів операцій та відповідно збільшення величини показника операційного ризику, що враховується у розрахунку регулятивного капіталу:

1) 2021 рік: показник мінімальний розмір операційного ризику склав близько 2,45 млрд грн, що становило 9,8% від регулятивного капіталу банку; частка власних коштів у фінансуванні активів – 45%, що свідчить про відносно високий рівень фінансової стійкості; коефіцієнт ефективності капіталу – 0,09, що відповідає середньому рівню по системі.

2) 2022 рік: показник мінімальний розмір операційного ризику зріс до 2,87 млрд грн (10,6% від регулятивного капіталу), Частка власних коштів у фінансуванні активів зросла до 72%, що свідчить про значне посилення внутрішньої стійкості банку, коефіцієнт ефективності капіталу підвищився до 0,15%, що демонструє позитивну динаміку

3) 2023 рік: показник мінімальний розмір операційного ризику досяг 3,12 млрд грн, або 11,2% від регулятивного капіталу, Частка власних коштів у фінансуванні активів знизилася до 38%, що свідчить про зростання залежності від зовнішніх джерел фінансування, коефіцієнт левериджу залишився стабільним на рівні 0,1, що підтверджує низьку залежність від позикових ресурсів.

АТ «Укрексімбанк» демонструє поступове зростання показника мінімального розміру операційного ризику з 2,45 млрд грн у 2021 році до 3,12 млрд грн у 2023 році, що становить понад 11% від регулятивного капіталу. Позитивні тенденції простежуються у зростанні ефективності

капіталу та стабільності левериджу, проте зниження частки власних коштів у фінансуванні активів у 2023 році потребує додаткової уваги. Це свідчить про необхідність збалансованої стратегії управління ресурсами та ризиками для підтримання фінансової стійкості банку.

Розрахунки показали, що операційний ризик має суттєвий вплив на показники достатності капіталу банку. Позитивні тенденції простежуються у зростанні коефіцієнта ефективності капіталу та стабільності левериджу. Це свідчить про низьку залежність від зовнішніх джерел фінансування та ефективне управління внутрішніми процесами. Проте зниження частки власних коштів у фінансуванні активів у 2023 році потребує додаткової уваги.

Запозичення та адаптація зарубіжного досвіду формування ресурсної бази та управління операційними ризиками відкривають значні перспективи для розвитку української банківської системи. Використання найкращих світових практик дозволить диверсифікувати джерела фінансування, впроваджувати інноваційні продукти та ефективніше управляти ризиками. Важливо адаптувати ці підходи до специфіки українського ринку, що сприятиме підвищенню стійкості та конкурентоспроможності банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фалюта, А. (2012). Етапи управління ризиками банку. *Науковий вісник НЛТУ України*, 22(6).
2. Alnasser, B. (2022). Operational risk management. URL: https://www.academia.edu/15513373/Operational_Risk_Management
3. Блауг, М. (2001). Економічна теорія в ретроспективі. Київ: Основи.
4. Базельський комітет з банківського нагляду. (2004). International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf>
5. Базельський комітет з банківського нагляду. (2004). Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs128.htm>
6. Базельський комітет з банківського нагляду. (2011). Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs189.htm>
7. Базельський комітет з банківського нагляду. (2011). Principles for the Sound Management of Operational Risk. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs195.htm>
8. Базельський комітет з банківського нагляду. (2014). Operational risk – Revisions to the simpler approaches. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs291.pdf>
9. Базельський комітет з банківського нагляду. (2017). Basel III: Finalising post-crisis reforms. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf>
10. Вошак, О.В. (2023). Дослідження зміни профілю операційних ризиків банку. *Науковий погляд: економіка і управління*, 2(82), 102–107.
11. Демчук, Н.І. (2014). Загальний підхід до концепції та процесу управління банківськими ризиками. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2, 1049-1052.

12. Дмитришин, Л.І., & Кушнір, О.С. (2014). Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку. *Вісник Прикарпатського університету*, 10, 186-191.
13. Дмитров, С.О. (Ред.). (2010). Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку. Суми: Українська академія банківської справи НБУ.
14. Євтушенко, Г.В., Бабошко, А.І., & Бушля, Д.І. (2015). Операційні ризики в системі банківської діяльності та нові шляхи їх попередження. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 5, 396-400.
15. Європейський центральний банк. (2018). ECB Guide to the internal capital adequacy assessment process (ICAAP). URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.icaap_guide_201811.en.pdf
16. Інститут внутрішніх аудиторів. (2023). Глобальні стандарти внутрішнього аудиту. URL: <https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editable-versions/global-internal-audit-standards-ukrainian.pdf>
17. Квасницька, Р., Форкун, І., & Гордєєва, Т. (2022). Сучасні підходи забезпечення інформаційної безпеки платіжних систем та їх кіберзахисту. *Вісник Хмельницького національного університету*, 5(1), 47–52.
18. Коваленко, В. (2017). Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти (Монографія). Одеса.
19. Лещенко, В.В. (2010). Державне регулювання банківської діяльності в Україні: нагляд на основі оцінки ризиків. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/23.pdf>
20. Міщенко, В.І. (2022). Світовий досвід державної підтримки використання цифрових технологій та можливості його адаптації в умовах України. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*, 57(1), 148–160.
21. Міщенко, В.І. (2022). Цифровізація регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ. *Економічний простір*, 180, 182–189.

22. Міщенко, В.І., Науменкова, С.В., & Міщенко, С.В. (2023). Управління операційними ризиками платіжних систем. *Економічний простір*, 183, 79–87.
23. Національний банк України. (2001). Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
24. Національний банк України. (2018). Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>
25. Національний банк України. (2019). Положення про порядок визначення банками України мінімального розміру операційного ризику. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0156500-19>
26. Національний банк України. (2020). Здійснено перехід до єдиної процедури наглядових перевірок та оцінки SREP. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zdiysneno-perehid-do-yedinoyi-protseduri-naglyadovih-perevirok-ta-otsinki-srep>
27. Національний банк України. (2021). Положення про організацію процесу оцінки достатності внутрішнього капіталу (ICAAP). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0161500-21>
28. Національний банк України. (2022). Вимоги до капіталу банків на покриття операційних ризиків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zaprovadjuje-vimogi-do-kapitalu-bankiv-na-pokrittya-operatsiynih-rizikiv-vid-pochatku-2022-roku>
29. Національний банк України. (2024). Вимоги до самооцінки достатності внутрішнього капіталу банків (ICAAP). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ICAAPseminar_11-2024.pdf
30. Національний банк України. (2025). Вимоги до самооцінки достатності внутрішнього капіталу банків (ICAAP). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ICAAP_seminar_05-2025.pdf?v=14

31. Національний банк України. (2023). Основні показники діяльності банків України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>
32. Національний банк України. (2023). Звіти про фінансову стабільність. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/publications?page=1&perPage=5&search=&document=&ubCategory=3&keywords=&created_from=&created_to=
33. Національний банк України. (2023). Положення про порядок визначення банками України розміру регулятивного капіталу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0196500-23>
34. Національний банк України. (2024). Постанова Правління НБУ №65 від 07.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-24>
35. Павлюк, О.О. (2015). Основи управління банківським операційним ризиком. *Ефективна економіка*, 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/81.pdf
36. Посохов, І.М. (2012). Операційні ризики: управління та основні напрями зниження. *Вісник економіки транспорту і промисловості*, 37, 229-233.
37. Примостка, Л.О., Чуб, М.П., & Карчева, Г.Т. (2011). Управління банківськими ризиками. Київ: КНЕУ.
38. Письменна, Т. (2015). Теоретичні основи управління фінансовими ризиками підприємства. *Економічні науки*, 28.
39. Грушко, В., Кузьмінський, В., & Пікуль, О. (2025). Трансформація вимог щодо формування капіталу під операційні ризики в банку. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 4(80), 31–39. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-80-31-39>
40. Слатвінська, М.О. (2022). Управління операційним ризиком банку: міжнародні стандарти та вітчизняна практика. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*, 5-6(294-295), 35-41.

41. Соколовська, Н. С. (2022). Модель інтеграції операційного ризик-менеджменту в систему прийняття рішень банку. *Бізнес-Інформ*, 4, 130–137.
42. Шульга, Н.П. (2018). Інтегрована система управління ризиками банку. Київ: КНТЕУ.
43. АТ «Укрексімбанк». (2024). Фінансова звітність за 2024 рік та висновок незалежного аудитора. URL: <https://www.eximb.com/assets/files/download/a1-1-2-stand-alone-fs-exim-2024-encrypt.pdf>

ДОДАТКИ